Šimek, Emanuel

Vodopis

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek II.* Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, pp. [57]-100

Stable URL (handle):
https://hdl.handle.net/11222.digilib/118835
Access Date: 21. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

II.

VODOPIS.

Je-li Ptolemaiův horopis Germanie zajímavým předmětem studia a poučením o vědění starého světa o našich končinách, je jím neméně i hydrografická část Ptolemaiova textu. A je poučná nejenom po stránce positivní, ukazujíc pokrok vědění doby Ptolemaiovy proti dobám starším, nýbrž i po stránce negativní, podávajíc přímý doklad, jak neúplné a mezerovité byly přese vše ještě vědomosti antického světa i o oblastech, sousedících přímo s římskou říší.

U starších autorů až po Tacita nacházíme pouhé zmínky o řekách: Rýnu s přítoky Mohanem a Lippou (Lupia), o Emži, Veseře, Labi se Sálou, Dunaji s přítoky Moravou (Marus), Cusem (Gusen?) a neznámou blíže Durií, a konečně o Visle[1]. U Ptolemaia můžeme pozorovati pokrok především v podrobnostech, které sebral o toku nebo alespoň o pramenech a ústí větších řek, a zejména také v lepších vědomostech o hydrografii baltického pobřeží. Jinak ovšem můžeme také zase u Ptolemaia sledovati jistý krok zpět: nezná přítoků Rýna a Labe, ví sice o třech přítocích Dunaje s levého břehu, ale nezná jména žádného z nich.

Pokrok i úbytek vědomostí o hydrografii Germanie, který se jeví v díle Ptolemaiově proti vědomostem starších autorů nám dnes známých, byl ovšem podmíněn druhem a kvalitou zpráv, z nichž Ptolemaios (a nepochybně již i Marinos) své záznamy čerpal. Z obojího je zřejmo, že je čerpal relativně méně z knih antických autorů nám dnes známých, a že naopak hlavním pramenem jeho byly

[1] Více o tom v. níže (i o Tacitově Nabalii, Hist. V. 26, a Adraně, Ann. I. 56).

zprávy těch, kdož v Germanii cestovali. Z jeho hydrografických záznamů lze dobře rozlišiti dvojí základní zdroj zpráv: jednak zprávy o výpravách lodních, z nichž byly čerpány především údaje o mořském pobřeží a ústích řek, jež měla pro lodi význam jako přístavy a obchodní stanice, jednak itineráře a jiné zprávy o obchodních tratích a výpravách pozemních. Rozdílnost a nestejná kvalita obojího druhu zpráv je z dat Ptolemaiových dobře patrna. Povšechně lze říci, že zprávy plavců o moři, jeho zálivech a řekách do něho se vlévajících byly poměrně dobré, kdežto zprávy o vodstvu uvnitř Germanie, pokud nehledíme k oběma pohraničním tokům Rýna a Dunaje, že byly — pokud vůbec obsahovaly zmínky po stránce hydrografické — mnohem méně důkladné a méně spolehlivé.

Obojí mělo ovšem svou příčinu ve způsobu, jakým se v dobách, o něž nám tu jde, cestovalo po moři a ve vnitrozemí. Námořní výpravy byly již svým způsobem plavby[1] nuceny k tomu, aby měly o všech pro plavbu důležitých místech co nejpečlivější záznamy[2], které by zabraňovaly možným omylům a z nich vyplývajícímu nebezpečí katastrof na zpáteční cestě nebo i na pozdějších nových výpravách. Ústí řek bývala pro plavce zpravidla vítaným útočištěm, které lodím skýtalo možnost ochrany proti příliš silnému příboji vln nebo při námořních bouřích, a které bylo obyčejně také dobrým obchodním odbytištěm a výměnnou stanicí. Tím si vysvětlíme, že plavecké záznamy o ústí řek byly mnohem lepší než zápisy pozemních výprav o ostatním, vlastním toku řek. Příčina horší kvality těchto zápisů netkvěla ovšem v tom, že by řeky nebyly měly významu pro starověkého člověka. Naopak, řeky i jejich přítoky měly v starém věku pro obyvatelstvo území, jimiž protékaly, poměrně ještě větší význam než dnes. Byly živitelkami lidu usedlého při jejich březích, měly jako rozhraní kmenových držav větší důležitost než hory[3], podle jejich toků se dál posun kmenů, opouštějících svá území a hledajících nová sídla. A toky řek byly vedle hor nejdůležitějšími ukazateli cesty i pro cizí kupce a vůbec určo-

[1] Srov. k tomu A. Köster, Das antike Seewesen (Berlín 1923), 186 a d., a to, co jsem pověděl VG. I. 8 a d.

[2] Srov. Köster, v. výše 189 a d.

[3] Srov. k tomu Šimek, Č. a M. 47 a d.

valy směr velkých obchodních tratí. Bylo by však omylem domnívati se, že tyto trati šly po březích řek. Močály, provázející toky řek často do velkých dálek, široká ústí přítoků s bahnitými břehy, zátopy krajin podél plochých břehů v dobách dešťů nebo tání sněhu, bujný porost všeho druhu, tvořící široký lem říčních toků a jejich přítoků, to vše bylo příčinou, že se cesty vyhýbaly přímému sousedství řek, blížíce se k nim zpravidla jenom u brodů, kde je křižovaly. Jinak byly pro důležitější trati, pokud terén dovoloval, s oblibou vyhledávány končiny výše položené, kde hrozilo nejméně nebezpečí jak od přírody, tak také od lidí, tedy především ploché hřbety s vyhlídkou co možná největší, suché krajiny na rozvodí řek nebo alespoň protékané co nejmenším počtem vodních toků, ploché svahy horských pásem nad močálovitými oblastmi říčními a pod. V horách, kde bylo málo širokých a dosti bezpečných přechodů, byly ovšem řeky naopak zase s oblibou vyhledávány. Dálo se tak jmenovitě v dobách sucha, tedy především v letních měsících (v nichž byly právě proto, že bylo sucho a tedy i snazší přechod přes řeky vůbec, také obyčejně podnikány všecky výpravy, mířící do větších dálek). Výpravy vyhledávaly v horách pokud možná široká koryta řek, jejichž tok byl v té době zúžen na nejmenší míru, a jejichž plochý, vyschlým pískem a oblásky pokrytý lem byl nejpohodlnější a poměrně i nejbezpečnější cestou pohořím. Dobrým příkladem takové horské řeky, často výpravami vyhledávané, je podle mého soudu naše Vlára, pokud protéká Bílými Karpatami. Její široké a ploché koryto, v létě z větší části vyschlé a pokryté oblásky, dávalo přímo znamenitou možnost přechodu pohořím.

Nehledíme-li k takovým — celkem jenom výjimečným — případům, v nichž bylo koryt řek užíváno místo cesty, sloužily řeky vypravám, cestujícím do větších vzdáleností, zpravidla jenom jako ukazatelé směru. Vlastní tok řek byl při tom často od trati cesty značně vzdálen. Tím si vysvětlíme, že se do itinerářů a jiných cestovních relací dostalo o řekách a o vnitrozemském vodstvu vůbec jenom velmi málo zmínek, a to ještě nedosti určitých. Vědomosti antického světa o hydrografických poměrech končin, ležících mimo vlastní oblast římské říše, byly proto nevalné. A tento stav vědění antického světa se obráží i v datech, jež nám podává Ptolemaios o hydrografii vnitrozemí své Germanie.

1. MOŘE.

Germánský okean.

Rozumí se, že ani zprávy o plavbách v mořích, obklopujících Germanii na severu a severozápadě, nebyly vždy stejné ceny. Jejich kontrola a úprava byla snáze možna tam, kde bylo více zpráv, tedy především u dnešního Severního moře, a také u toho spíše v jeho jižních částech. O jeho severních částech bylo ovšem již mnohem méně zpráv a stejně tomu bylo i u moře Baltického. Tento stav se obráží i v záznamech Ptolemaiových.

Ptolemaios dává všem mořím při pobřeží Germanie úhrnný název Germánský okean (*ὁ Γερμανικὸς ὠκεανός*, odst. 1, VG. I. 64. 5[1]). Podle jeho představy byl tento okean ohraničen na jihozápadě okeanem Britanským[2], dělícím Gallii od Albionu (dnešní Velké Britanie), na západě samotným Albionem[3], na severozápadě okeanem Duekaledonským (při severním Skotsku)[4], na východě okeanem Sarmatským, zaujímajícím východní část dnešního Baltického moře při evropské Sarmatii[5], a na jihu pobřežím vlastní Germanie, podle níž jej Ptolemaios pojmenoval[6]. Je tedy tento okean totožný s dnešním Severním mořem a se západní částí moře Baltického.

Vědomosti antického světa o dnešním Severním moři, poměrně lépe známém z rozličných námořních výprav od dob Pytheových, a to z výprav obchodních i vojenských[7], obrážejí se u Ptolemaia v lépe konstruovaném celkovém obrysu pobřeží a ve snaze repro-

---

[1] Mimo kapitolu o Germanii cituje Ptolemaios Germánský okean ještě v knize II. 3. 4, VIII. 3. 2; 6, 2. Před Ptolemaiem má tento název jenom Plinius, NH. IV. 103 (Germanicum mare).

[2] Ptolem. II. 3. 3; 8. 2; 9. 1, VIII. 3. 2; 5. 2 (ὁ Βρεττανικὸς ὠκεανός a pod.).

[3] Ptolem. II. 3. 4, VIII. 3. 2.

[4] Ptolem. II. 3. 1 (ὠκεανὸς καλούμενος Δουηκαλεδόνιος), VIII. 3. 2.

[5] Ptolem. III. 5. 1, VIII. 10. 2 (ὁ Σαρμάτικος ὠκεανός).

[6] Srov. Šimek, VG. I. 110.

[7] Srov. Caesar, BG. IV. 20 a d., V. 8 a d., Monum. Ancyr. c. 26, Strabon VII. I. 3, Vellejus Pat. II. 106, Plinius, NH. XXXVII. 42, Tacitus, G. 2, 34, Ann. I. 63, II. 6, 23, Suetonius V, Claud. 1. 2 a j.

dukovati alespoň větší zálivy tím, že určuje číselně jednak polohu výběžků pevniny do moře, jednak polohu nejhlubších zářezů moře do pevniny. O velikém, ne-li o naprostém nedostatku zpráv svědčí Ptolemaiova představa o moři severně od půlostrova Kimbrického. Ptolemaios a jeho vrstevníci nedospěli ještě k poznání, že za mořem severně od svobodné Germanie je veliký půlostrov Skandinavie, který na severu (sv.) souvisí s evropskou pevninou, a že moře Baltické je mořem vnitrozemským podobně jako moře Středozemní nebo moře Černé. Věčně neklidné moře při pobřeží Jutska a nepochybně i strach z neznáma nutily plavce k tomu, aby se nevzdalovali od břehů Jutska více, než bylo nezbytně třeba, a tak se dostávali k břehům jižní Skandinavie až v klidnějších vodách moře Baltického u Skonů. Protože nikde nenašli spojení Skandinavie s pevninou, nabyli přesvědčení, že jde o velký ostrov. Tuto představu reprodukuje také Ptolemaios svým ostrovem *velkou Skandií*, obklopeným se všech stran mořem. Mezi ním a půlostrovem Kimbrickým naznačuje Ptolemaios schematicky třemi ostrůvky polohu *malých Skandií*, dnešních ostrovů Dánských[1].

Severně od Skandií a půlostrova Kimbrického se tedy podle představy Ptolemaiovy prostíral širý, ničím neohraničený oceán. To je největší úchylka Ptolemaiovy geografie Evropy od skutečných poměrů.

A další podstatnou úchylku od skutečných poměrů nacházíme i u obrysu dnešního moře Severního v oblasti mezi severním Jutskem a Skotskem. Ptolemaios omylem, o němž jsem se již zmínil na jiném místě[2], pozměnil obraz severní části ostrova Albionu (Velké Britanie) tím, že ji odklonil od podélné hlavní osy ostrova v pravém úhlu k východu. Tím mu vznikla ‚nad' dnešním Severním mořem přepážka o více než 11 stupních rovnoběžkových, jejíž východní konec, mys Tarvedský, sahá až za poledník labského ústí[3]. Severní moře tím dostává na ptolemaiovské mapě tvar ne-

[1] Více o Skandiích viz VG. I. 126, 128 a d.

[2] VG. I. 9 a d.

[3] Ptolemaios klade mys Tarvedský na 31° 20′ zeměp. délky (Ptolem. II. 3. 1, Müller 83. 7: Ταρουεδοὺμ ἡ καὶ Ὀρκὰς ἄκρα λα′ γ″ ξ′ δ″), kdežto ústí Labe umisťuje na 31°, tedy o 20′ západněji; srov. VG. I. 64. 14 a níže odst. o Labi.

pravidelného čtyřúhelníka, otevřeného na severovýchodě. Čtyřúhelník byl by úplně uzavřen, kdyby byl Ptolemaios nevychýlil také podélnou osu půlostrova Jutského do směru severovýchodního, čímž bylo dosaženo spojení tohoto moře s oceánem dále na sever. Je proto pravděpodobné, že v tomto omylu Ptolemaiově musíme hledati také jednu z příčin, ne-li hlavní příčinu vychýlení podélné osy Jutska[1].

O jižní části dnešního Baltického moře Ptolemaios sice měl zprávy, byly však zřejmě chudší než zprávy o jižní části Severního moře. To je patrno i z jeho popisu pobřeží: nehledíme-li k zátoce proti ústí Labe, oddělující půlostrov Jutský od baltického pobřeží, podává nám Hyfégése pro celé toto pobřeží, pokud náleží ke Germanii, toliko čtyři číselně určené body — ústí řek, jež klade vesměs do jedné přímky na 56. rovnoběžce, takže schematickým spojením těchto bodů na mapě — jak je předpisují kartografické zásady Ptolemaiem stanovené[2] — dostaneme pro celé severní pobřeží Germanie od dnešní zátoky Lubecké až po východní ústí Visly jedinou rovnou čáru. A že o ostatní části baltického pobřeží byly zprávy ještě kusejší, ukazuje Ptolemaiův popis pobřeží okeanu Sarmatského[3]: celý velký kus tohoto pobřeží mezi ústím Vistulu a Chronu, zaujímající podle Ptolemaia pět délkových stupňů, pokračuje za ústím Visly dále k východu, ač se ve skutečnosti celkový směr pobřeží již při ústí Visly uhýbá k severu.

Podrobný rozbor dat o Germánském okeanu, pokud vyplývá z Ptolemaiova popisu pobřeží Germanie, byl podán v úvaze o hranicích Germanie, na niž zde odkazuji[4].

2. JEZERA.

Jak málo se itineráře a jiné relace o cestách vnitrozemím Germanie zabývaly otázkami hydrografickými, dokládá především nedostatek zpráv o jezerech v textu kapitoly o Germanii. Ptolemaios nezná v Germanii ani jediného jezera. Jeho pozornosti

[1] Tím doplňuji výklad, který jsem podal VG. I. 123.
[2] Srov. o tom více VG. I. 101.
[3] Ptolem. III. 5. 1.
[4] VG. I. 110 a d.

unikla dokonce i známá jinak[1] jezera *Flevo* a *lacus Venetus* (*Brigantícus*, jezero Bodamské), prvé na rozhraní Ptolemaiovy velké Germanie a belgické Dolní Germanie, druhé v Raetii, těsně při Ptolemaiově rozhraní Raetie a velké Germanie. Že zprávy o okolí obou jezer měl, ukazují jeho záznamy osad *Fle[v]um* a *Navalia*[2], *Taxgaetium* a *Brigantium*[3]. A o něčem podobném svědčí i záznam osady *Lakiburgion* na baltickém pobřeží, západně od ústí řeky Svébu — Odry[4]. Jméno ukazuje, že i tu šlo pravděpodobně o jakýsi *burgus*, opevněnou osadu na jezeře, o němž se jinak z Ptolemaiovy práce nedovídáme.

3. ŘEKY.

Říční síť starověké Germanie náležela k povodí dvou moří Ptolemaiových, okeanu Germánského a moře Pontského (*ὁ Πόντος, ὁ Εὔξεινος πόντος, ἡ Ποντικὴ θάλασσα* a pod.[5]), čili podle dnešního našeho názvosloví k povodí tří moří: Severního, Baltického a Černého. Z řek, vtékajících do obou prvých moří, zná Ptolemaios devět (resp. devět ústí osmi řek). Pět z nich ústí do moře Severního: Rýn, Vidros, Emže, Vesera a Labe. Do moře Baltického přitékají z Germanie čtyři řeky Ptolemaiovy: Chalusos, Svébos, Viaduas a Vistulas. K povodí moře Černého patří Dunaj se svými přítoky.

Rýn.

Řeka Rýn (*ὁ Ῥῆνος ποταμός*, odst. 1, 6, VG. I. 64. 4, 7, 68. 30, 70. 3) byla podle představy Ptolemaiovy[6] v celé své délce roz-

[1] Plinius, NH. IV. 101, Mela III. 24 (Flevo); Strabon IV. 3. 3, VI. 69, VII. 1. 5 (obsáhlá zpráva o jezeře ‚mezi' prameny Rýna a Dunaje; Strabon neuvádí jména jezera, ale jeho popis nepřipouští pochybnosti, že jde o jezero Bodamské, starov. l. Venetus), VII. 5. 1.

[2] Ptolem. II. 11. 12, 13, VG. I. 76. 6, 78. 1; více o tom v. v III. svazku kap. I.

[3] Ptolem. II. 12. 3, Müller 281. 8, 9; srov. k tomu VG. I. 133 a d.

[4] Ptolem. II. 11. 12, VG. I. 76. 18.

[5] Ptolem. I. 16, III. 5. 1, 6. 1, 2 a j., V. 1. 1, 3 a j., 6. 1, 8. 3, 9. 1, VIII. 10. 2, 11. 2, 17. 2, 18. 2 a j.

[6] Ptolem. II. 9. 2.

hraním velké (svobodné) Germanie a Gallie Belgické resp. obou Germanií zarýnských. Ptolemaios tím reprodukoval starší stav před připojením pravého středního Porýní a levého horního Podunají k zarýnské Germanii a k zadunajské Raetii[1]. Tok Rýna určuje Ptolemaios kromě obvyklých údajů o pramenech a ústí ještě velkým počtem (15) dalších bodů při jeho levém břehu[2], jsme tedy celkem o jeho směru velmi dobře informováni. Zabýval jsem se jím podrobně v kapitole o západních hranicích velké Germanie[3], mohu se proto zde omeziti jen na několik stručných poznámek.

Deformace východní polovice Germanie, vzniklé mylným záznamem dvojí oblasti českomoravské[4], vyžadovala úměrné úpravy také u polovice západní. Ptolemaios jí dosáhl tím, že napřímil dolní tok Rýna od Mohuče k ústí ze směru severozápadního do směru severního. Tím posunul také celou severní část západní polovice Germanie směrem severním a dosáhl tím potřebného spojení pobřežní linie obou částí. Rozumí se, že se také tato úprava neobešla bez značné deformace severozápadní oblasti, neboť napřímením rýnského toku se celá tato oblast posunula a deformovala dvojím směrem, severním a východním. Celá oblast se protáhla k severu, ale zároveň se zúžila ve směru rovnoběžkovém, a to silněji na severu než na jihu[5].

Další podstatnou odchylku od skutečných poměrů můžeme pozorovati u horního toku Rýna mezi Basilejí a prameny řeky. Ptolemaios pro tuto trať neudává žádného jiného bodu, můžeme proto souditi, že si tuto část toku řeky představoval zhruba jako přímku, spojující prameny řeky v pohoří Adulském (29° 20′ d., 46° s. š.[6]) s Augustou Rauricorum (Augst u Basileje[7]). Směr této přímky (jv.—sz.) souhlasí dokonale se směrem přímky, kterou bychom spojili obě místa na mapě dnešní. Že Rýn mezi oběma místy

[1] Srov. VG. I. 7.

[2] Ptolem. II. 9. 1, 2, 8, 9; II. 11. 1 (*RWUr*, VG. I. 64. 7).

[3] VG. I. 111, 130 a d.

[4] Srov. str. 41 a d. a I. svazek str. 4, 103 a d.

[5] Jaké následky mělo posunutí ústí Rýna směrem severovýchodním pro útvar západního pobřeží Gallie a Hispanie, jsem vyložil VG. I. 5, 153.

[6] Ptolem. II. 9. 2, Müller 221. 8 a d.: οὗ [τοῦ Ῥήνου ποτ.] κεφαλὴ ἐπέχει μοίρας κϑ′ γ″ μς′.

[7] Srov. VG. I. 132.

teče velikým obloukem a protéká jezerem Bodamským, Ptolemaios, jak jsem vyložil, nevěděl. Že však přece jen měl jakési zprávy o nejbližším okolí jezera a dokonce i o výtoku Rýna z jezera, toho důkazem je, že dvě starověké osady, Tasgaetium a Brigantium, jež byly při obou protějších koncích jezera (Bregenz na východě, Tasgaetium-Eschenz na západě přímo u výtoku Rýna z jezera), připjal výslovně k ‚pramenům' Rýna[1]. To je zároveň také důkazem, že tu jde o mylné spojení dvojích zpráv, totiž zpráv o skutečných pramenech Rýna a zpráv o výtoku Rýna z Bodamského jezera. Tento omyl měl pro Ptolemaiovu mapu Germanie a všech území na jih od ní až po Italii a Jaderské moře včetně osudné následky proto, že Ptolemaios připjal také zprávy o pramenech Dunaje k pramenům Rýna, čímž se mu posunul celý horní tok Dunaje směrem k jihu. Jeho Germanie se tím znovu protáhla ve směru poledníkovém a nabyla (nehledíme-li k půlostrovu Jutskému) podoby nepravidelného čtverce se zkomoleným severozápadním rohem[2].

Pokud se týká deltového ústí Rýna, bývá počet jeho ramen udáván starověkými autory nestejně. Caesar mluví o množství rýnských ústí a jménem zná rameno *Vacalus*, dnešní Waal, spojující Rýn s Maasou[3]. Mela a Plinius znali dvě ramena, jež ústila přímo do moře, a to ‚levé' (západnější), které podle svědectví obou neslo dále jméno řeky, a ‚pravé' (východnější), jež protékalo jezerem *Flevo*[4] a bylo podle svědectví Pliniova také samo při ústí nazýváno *Flevum* (*ostium*). Kromě toho znal Plinius ještě třetí rameno delty, které se vlévalo do řeky Maasy a bylo nazýváno *Helinium*

[1] Ptolem. II. 12. 3, Müller 281. 7 a d.: πρὸς δὲ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ Ταξγαίτιον κϑ' γ'' (*ZGΣ*, κϑ' L'' γ'' *RWUr X*) μς' δ'', Βριγάντιον λ' μς'. K číslům rukopisů srov. výklad, který jsem podal VG. I. 133 a d.

[2] Více o tom VG. I. 4 a d., 132 a d.

[3] Caesar, BG. IV. 10: Mosa ... parte quadam ex Rheno recepta, quae appellatur Vacalus, insulam efficit Batavorum, neque longius ab Oceano milibus passuum LXXX in Rhenum influit. Rhenus ... ubi Oceano appropinquavit, in plures defluit partes multis ingentibusque insulis effectis ... multisque capitibus in Oceanum influit.

[4] Dnešní Zuiderské moře, přetvořené právě v poslední době umělou přepážkou z velké části opět v jezero, jehož mělké části se vysušují; srov. k tomu VG. I. 112 pozn. 3.

(*ostium*)[1]. Ptolemaios zaznamenal kromě Maasy tři samostatná ústí Rýna[2]. Jejich jmen ovšem neznal. Třetí, nejvýchodnější z těchto ramen, po kterém šlo podle jeho svědectví rozhraní obojí Germanie, římské (dolní) a svobodné, je zřejmě totožné s východním ramenem, které podle svědectví Melova a Pliniova protékalo jezerem Flevo[3]. Je to dnešní Ijssel, rameno, jež vzniklo nebo spíše bylo obnoveno[4] tím, že Drusus starší dal prokopati průplav mezi Rýnem a tehdejším korytem řeky Ijssely (fossa Drusiana), čímž byla získána velmi výhodná splavná trať, jež spojovala Rýn přímo s jezerem Flevo, velmi důležitým pro Římany především po stránce strategické, a zároveň i velmi podstatně ulehčovala a zkracovala lodní spojení celého Porýní s pobřežím Severního moře a jmenovitě s ústím splavných řek Emže, Vesery a Labe, jež měly pro Římany rovněž velký strategický i hospodářský význam[5].

---

[1] Srov. VG. I. 112 pozn. 1.

[2] Ptolem. II. 9. 1 (podle textu rkp. tř. *RWUr*):

Ῥήνου ποταμοῦ τὸ δυσμικὸν στόμα	κς′ ∟″	δ″ νγ′ γ″
τὸ μέσον στόμα τοῦ ποταμοῦ	κζ′	νγ′ ∟″
τὸ ἀνατολικὸν στόμα τοῦ ποταμοῦ	κη′	νδ′

Müller přijímá text všech tří řádků a čísla 1. ř. podle třídy *RWUr*, čísla 2. a 3. ř. podle rukop. *X*, Cuntz má text všech tří řádků a čísla 2. a 3. ř. podle *X*, kdežto čísla (zeměp délku) 1. ř. podle *RWUr*, srov. Müller 221. 3—5, Cuntz, Geogr. 52.

[3] Müllerovo ztotožnění tohoto Ptolemaiova východního ramene Rýna se západním ramenem Melovým a středním ramenem Pliniovým (dnešním Oud Rijnem) — srov. Müller, Tabulae 9 — je nesprávné. Umisťuje-li Ptolemaios Lugdunum Batavorum, jež patří k tomuto rameni (Starému Rýnu), k svému západnímu rameni, jak výslovně připomíná Müller 221 pozn. k ř. 5, není možné ztotožňovati totéž rameno zároveň také s jeho východním (nejvýchodnějším) ramenem delty.

[4] Srov. Kretschmer, Hist. Geogr. 88, Norlind, Entwicklung des Rheindeltas 107, 109 a d.

[5] Suetonius V, Claud. 1. 2: [Drusus starší] transque Rhenum fossas navi (novi) et immensi operis effecit, quae nunc adhuc Drusinae vocantur. Tacitus, Ann. II. 8: Iamque classis advenerat, cum [Drusus Germanicus] praemisso commeatu ... fossam, cui Drusianae nomen, ingressus precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum ... iuvaret, lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. Lokalisace průplavu Drusova mezi Dolní Rýn a Ijssel je dnes přijímána téměř všeobecně; proti ní se v posledních letech vyslovili jmenovitě E. Ritterling, Bonner Jahrb. 114/15,

S tímto ramenem bývá spojován Tacitův název *Nabalia flumen*[1]. K ústí ramene do jezera Flevo se umisťuje — nepochybně právem — Ptolemaiova osada téhož jména *Navalia*. Pojmenoval-li ji Ptolemaios podle Tacitovy řeky, nelze dnes bezpečně rozhodnouti. Sám bych v Ptolemaiově *πόλις Navalia* hledal spíše řeckou transskripci latinského *navalia* (*castra*)[2].

Z poboček Rýna zná Ptolemaios jedinou — *Obrinkas*. Přitéká podle jeho údajů[3] od západu, ústí do Rýna v ohbu jihovýchodně od Mohuče a je rozhraním obou římských Germanií. Tyto údaje jsou v rozporu s tím, co jinak o věci víme jak se stanoviska historického, tak také po stránce geografické. Především lze dnes pokládati za bezpečně zjištěno, že rozhraní obou římských Germanií nebylo u Mohuče, nýbrž mnohem severněji (sz.), a to na Vinxt(Fins)-bachu[4], který se vlévá do Rýna u Rheinecku, asi 28 *km* jihovýchodně od Bonnu. A dále víme, že do Rýna skutečně ústí u starověké Mohuče (Moguntiacum) největší a nejdůležitější přítok Rýna — Mohan.

str. 179, a po něm K. Schumacher, Siedelungs- u. Kulturgesch. d. Rheinlande II. 23, dávajíce z archeologických důvodů přednost ztotožnění s Vechtou, spojující dnešní Starý (n. Křivý) Rýn pod Utrechtem se Zuiderským mořem jv. od Amsterodamu. Stilisace Suetoniova by ovšem připouštěla také výklad, že nebyl jenom jeden průplav Drusův, a terén v deltě rýnské dojista přímo lákal ke splavňovacím pracím na více místech; srov. z pozdější doby průplav Corbulonův mezi Rýnem a Maasou, Tacitus, Ann. XI. 20: inter Mosam Rhenumque trium et viginti milium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vitarentur.

[1] Tacitus, Hist. V. 26: scinditur Nabaliae fluminis pons; srov. Müller 221 pozn. k ř. 5, 268 pozn. k ř. 5, M. Besnier, Lexique de géographie ancienne (Paříž 1914), 516, R. Much, Hoops RL. III. 296. Jiné výklady srov. Norlind, Entwicklung des Rheindeltas 86, 101 a d., 222. Norlind sám přijímá starý výklad, hájený kdysi hlavně J. G. Ottemou, že tvar *Nabaliae* vznikl z původního Tacitova *navalis* (scinditur navalis fluminis pons) a že tu neběží o řeku nazývanou Nabalia, nýbrž prostě jen o lodní most přes řeku neznámého jména, srov. tamže 103.

[2] Srov. A. Schulten, Eine neue Römerspur in Westfalen, Bonner Jahrb. 124 (1917), 92 a d.; více o tom v. III. svazek kap. I.

[3] Ptolem. II. 9. 2, 8, 9.

[4] Müller 225 a d. pozn. k ř. 12 (tam i starší lit.), Zangemeister, Westd. Zeitschr. III. 315 a d., Kauffmann, DA. I. 368, Schumacher, Hoops RL. III. 524, Siedelungs- u. Kulturgesch. d. Rheinlande II. 120, Cuntz, Geogr. 190, Capelle, Das alte Germanien 444, 516, a j.

Teče ovšem od východu a protékal velkou částí svobodné Germanie vpravo od Rýna. Ze zpráv Melových, Pliniových a Tacitových[1] víme, že byl antickému světu před Ptolemaiem dobře znám[2]. Je proto nasnadě myšlenka, že u Ptolemaia jde o mylné spojení zpráv o Mohanu, protékajícím Germanií východně od Rýna a o říčce, rozdělující obě římské Germanie západně od Rýna. Omyl mohl býti lehko způsoben tím, že nebylo dobře porozuměno latinskému zápisu o směru toku Mohanu, a byl tím snazší, jestliže latinský zápis neobsahoval jména této řeky. V Hyfégési je směr toku řek uváděn obráceně (proti vodě)[3]. Je proto velmi dobře možné, že autor zprávy o Obrinku spojil ve rčení *πρὸς δυσμὰς ἐκτροπή* (doslovně ‚ústí k západu', ač je míněno naopak »ústí n. vtok od západu«, tedy k východu) latinskou zprávu o Mohanu, že teče k západu do Rýna, se zprávou o pohraniční říčce mezi oběma římskými Germaniemi, v níž se pravilo, že říčka teče od západu do Rýna.

Tím by byla podle mého soudu nejlépe vysvětlena Ptolemaiova lokalisace této pohraniční říčky až k Mohuči.

O řece Lippě, jinak antickému světu již dobře známé pobočce[4], jež ústila do Rýna s pravé strany, proti římskému táboru Vetera (castra) u Xanten, Ptolemaios neví[5].

Vidros.

Jako druhou řeku, ústící do Germanského okeanu, jmenuje Ptolemaios Vidros (*Οὐίδρος ποταμός*, odst. 1, VG. I. 64. 9). Obě rukopisné třídy se v údajích o ústí této řeky velmi podstatně rozcházejí. Z důvodů, jež jsem vyložil v úvaze o hranicích velké Ger-

[1] Mela III. 30 (Moenis), Plinius, NH. IX. 45, Tacitus, G. 28 (Moenus amnis).

[2] Jméno Mohanu je ostatně doloženo i u Ptolemaia v názvu osady Ménos-gada (odst. 14, VG. I. 80. 14).

[3] VG. I. 101 a d.

[4] Strabon VII. 1. 3: Λουπίας ποταμός, Velleius Pat. II. 105 (Juliae fluminis = Lupiae fl. podle konj. Lipsiovy), Mela III. 30, Tacitus, Ann. I. 60. II. 7, Hist. V. 22: Lupia (amnis, flumen).

[5] O jeho osadě Luppii (Λουππία, VG. I. 78. 14) v. III. sv. kap. I.

manie[1], dávám přednost textu rukopisů třídy *RWUr* a kladu proto ústí řeky až za přístavní město Manarmanis (n. Mararmanis) do dnešní zátoky Lauwers Zee a řeku samu ztotožňuji s dnešní Lauwers nebo Reitdiep, jež obě dnes ústí společným tokem do Lauwers Zee[2].

O pramenech a toku této řeky Ptolemaios zpráv nemá.

Emže.

Emže, antickému světu před Ptolemaiem velmi dobře známá[3], nemá v Hyfégési ustáleného jména. Je citována na dvou místech, v popisu severních hranic Germanie (odst. 1, VG. I. 64. 10) v genitivní formě *Ἀμασίου* (*X* má porušený tvar *Ἀμάσου*) *ποταμοῦ* a ve výčtu kmenů (odst. 7, VG. I. 70. 9 a d.) taktéž v genitivním tvaru *Ἀμισίου ποταμοῦ*. Na prvém místě jde zřejmě o obdobu řeckého názvu, zachovaného u Strabona, na druhém o obdobu s názvem latinským (obměněným v masculinum). Analogické kolísání nacházíme v Hyfégési také u názvu města Amisie: v kapitole o Germanii v odst. 13 (VG. I. 78. 6) má *X* tvar *Ἀμισία*, kdežto rukopisy *RWUr* mají tvar *Ἀμάσεια*, a obdobně asi tomu bude také v osmé knize (Nobbe, opírající se většinou o třídu *RWUr*, cituje tvar *Ἀμάσεια*[4]).

---

[1] VG. I. 111, 113 a d.

[2] Jiné lokalisace jsou většinou podmíněny tím, že byla dosud, hlavně po vzoru Müllerově, dávána přednost textu *X*, který cituje napřed Vidros a pak Mararmanis; tak jej na př. ztotožňoval Müller 247 pozn. k ř. 15 s Zwartou neboli Vechtou, ústící do Zuiderského moře sv. od Ijssely; podobně už dříve činil Mannert, Germania 520, 543 (Vecht), Dahn, Urgesch. I. 26 (Vecht); Kampen, Perthes' Atlas ant.[8] t. 21, Besnier, Lexique de la géogr. ancienne 819, Norlind, Entwicklung d. Rheindeltas 120: Middelzee, zátoka mezi nyněj. ostrovy Terschellingem a Amelandem; podobně Kiepert, Formae XXIV: výtok z jezera Flevo, ústící do Middelzee; Förstemann, Altd. Namenbuch II. 2[3]. 1316 (De Oude Vlij).

[3] Strabon VII. 1. 3: *τῷ Ἀμασίᾳ* (tedy nom. *ὁ Ἀμασίας ποταμός*), Pomponius Mela III. 30: Amissis, Plinius, NH. IV. 100: Amisis (amnis), Tacitus, Ann. I. 60, 63, II. 8, 23: Amisia (flumen n. amnis).

[4] Ptolem. VIII. 6. 3, Nobbe II. 201. Krvise Cuntzova, Geogr. 102, 106 a d., se netýkala jmen, nýbrž jenom číselných údajů osmé knihy; Cuntz tu užívá latinských jmen osad (Amisia).

Emže náleží k řekám, u nichž Ptolemaios udává kromě zeměpisných souřadnic ústí také souřadnice jejich pramenů. Ústí Emže klade na 29° d. a 55° s. š., prameny na 32° d. a 52° s. š. (VG. I. 64. 10 a d.). Posiční čísla pramenů jsou ve všech rukopisech táž, byla tedy také v archetypu a zřejmě již i v originálním textu Ptolemaiově. Není proto oprávněn postup K. Müllera[1], který opravuje šířku 52° podle svého výpočtu z Markiana na 53°. Umisťuje-li Ptolemaios prameny řeky do téže zeměpisné šířky jako severní konec Abnobských hor, je to důkazem, že si skutečně také představoval, že tyto hory končí resp. začínají až v sousedství pramenů Emže. To je velmi důležité pro identifikaci těchto Ptolemaiových hor a je proto už z toho důvodu nepřípustna jakákoli změna souhlasného textu rukopisů. Müller odůvodňuje svůj postup také tím, že by podle posičních čísel rukopisů pramenila Emže jižněji než Vesera, ačkoli je tomu ve skutečnosti naopak. Než ani tento důvod neopravňuje k tak radikální změně Ptolemaiova obrazu. A jeho postup není ostatně správný ani z jiného důvodu. Zkrácení toku Vesery souvisí podle mého soudu s posunutím pohoří Mélibockého, v němž Vesera Ptolemaiova pramení, směrem severním, kdežto Emže patří po mém soudě k západnímu, porýnskému pásmu Ptolemaiovy Germanie, nemělo proto na ni vliv zúžení severní oblasti, souvisící s posunem Mélibockého a Askiburgijského pohoří k severu, naopak, napřímením rýnského toku do směru poledníkového byl její tok ještě poněkud prodloužen.

Kromě dat o pramenech a ústí Emže se nedovídáme z textu Ptolemaiova nic bližšího o toku této řeky. Spojíme-li však její zřídlo a ústí na rekonstruované mapě Ptolemaiově a na mapě dnešní přímkami, shledáme, že obě přímky mají dokonale týž směr od jihovýchodu k severozápadu. To svědčí o poměrně dobré informovanosti Ptolemaiově (nebo snad už i Marinově) o těch končinách.

Ústí Emže Ptolemaiovy bylo pravděpodobně totožné s dnešním průlivem Wester-Ems resp. s jeho ústím mezi ostrovy Rottumem a Borkumem[2].

---

[1] Müller 248. 3 a pozn. k t. ř., Tabulae 9. Podle Müllera zakreslil zkrácenou Emži také Kiepert, Formae XXXV, a j. Postup Müllerův z důvodů edičních zamítl již Cuntz, Geogr. 59 a d.

[2] Více o tom VG. I. 114.

Vesera.

Další, Římanům před Ptolemaiem rovněž dobře známá[1] řeka, ústící do Severního moře, je Vesera. Ptolemaios ji cituje opět dvakrát, v popisu severních hranic Germanie v odstavci 1 a ve výčtu kmenů v odstavci 7 (VG. I. 64. 12, 70. 11). Na prvém místě se obě hlavní rukopisné třídy rozcházejí: *X* má tvar *Οὐισουργοὺ (Σ: Οὐισουργοῦ) ποταμοῦ, RUrΩZ Οὐισουρίγιος, W Οὐισούριγος (z Οὐισούργιος?) ποτ.* Z toho by vyplýval pro třídu *X* nominativní tvar *Οὐισουργὸς ποτ.*, kdežto u třídy *RWUr* mohly oba genitivy vzniknouti z nominativní formy *Οὐισούρ(ι)γις ποτ.* Na druhém místě (odst. 7) je zachován hlavními rukopisy obou tříd genitivní tvar *τοῦ Οὐισούργιος ποταμοῦ (Ω: Οὐισουρίγιος ποτ.)*. To ukazuje, že původní, Ptolemaiův tvar jména řeky byl *ὁ Οὐίσουργις ποταμός*, tedy stejný jako u všech starších antických spisovatelů, pokud je dnes známe[2].

Ptolemaios podává také u Vesery zeměpisné souřadnice ústí i pramenů. Ústí kladou všechny rukopisy souhlasně na 31° délkový, kdežto v šířce kolísají: třída *X* má číslo 55°, třída *RWUr* má 55° 15′. Třída *RWUr* posunuje tedy ústí řeky o čtvrt stupně severněji. Přijímám čtení této třídy, protože přibližuje Ptolemaiův obraz pobřeží lépe skutečným poměrům.

Ústí Ptolemaiovy Vesery je na témž poledníku jako pohoří Abnobské. Jak jsem ukázal výše[3], nestalo se tak pouhou náhodou. Ústí řeky a severní konec pohoří byly jednou z dvojic pevných bodů Ptolemaiových v Germanii. Proto také posun řeky k (severo-) východu, vzniklý napřímením dolního toku Rýna do směru poledníkového, měl za následek oddálení Abnobských hor od Rýna.

Prameny Vesery umisťují všecky hlavní rukopisy Hyfégése

---

[1] Velleius Pat. II. 105: Visurgis, Strabon VII. 1. 3: Βίσουργις ποτ., Mela III. 30, Plinius, NH. IV. 100, Tacitus, Ann. I. 70 (?), II. 9, 11 a d., 16 a d.: Visurgis.

[2] Z pozdější doby máme u Diona LIV. 33, LV. 1, 28, LVI. 18, zachován (v koruptélách) *o*-kmenový tvar jména řeky podobně, jako jej má v Hyfégési třída *X* na prvém místě (v odst. 1, VG. I. 64. 12). B. Ryba, Listy filol. LVII. 541, tvrdí, že tento *o*-kmenový tvar musíme předpokládati také u Ptolemaia; proti tomu v. Šimek, K otázce třídění rukopisů Ptolem. geogr., Sborník z. spol. XXXVIII. 133.

[3] Str. 19 a d. a I. svazek str. 105, 152.

souhlasně na 34° d. a 52° 30′ s. š. (odst. 1, VG. I. 64. 13). Začínal tedy Ptolemaiovi tok Vesery o půl stupně severněji než tok Emže. Ptolemaios se tím dostal do příkrého rozporu se skutečnými poměry. Jak jsem vyložil[1], snažil se Müller vyrovnati tento rozpor tak, že zkrátil tok Emže o celý jeden stupeň. Tím ovšem porušil základní koncepci Ptolemaiova díla a znemožnil všem, kdož se spokojují pouhým výkladem jeho (Müllerova) čtení, porozuměti onomu velkému omylu, jímž se Ptolemaiovi celá Germanie rozpadla na dvě oblasti nestejnoměrně zkreslené, západnější oblast porýnskou, k níž patří jeho Emže, a větší oblast východnější, k níž náleží horní tok Vesery. Zkrácení toku Vesery má hlavní příčinu v posunutí pohoří Mélibockého, v němž podle představy Ptolemaiovy tato řeka sbírá své prameny, směrem severním.

O toku řeky mezi jejími prameny a ústím se nedovídáme z textu Ptolemaiova opět nic bližšího. Spojíme-li však schematicky přímou čarou oba koncové body (prameny a ústí), jejichž polohu nám Ptolemaios udává, dostaneme opět týž směr toku od jihovýchodu jako ve skutečnosti[2].

Z Tacita[3] se dovídáme o *Adraně* — Edře, jednom z přítoků Fuldy[4]. Ptolemaios se o ní nezmiňuje, buď že neznal tohoto místa Tacitova (resp. nebylo v excerptech, z nichž čerpal on nebo již Marinos), nebo snad proto, že neměl o ní potřebných podrobnějších údajů.

Labe.

Nejslavnější a nejčastěji citovanou[5] řekou ve vnitrozemí Germanie v době Drusových, Domitiových, Tiberiových a Germani-

[1] Str. 70.

[2] O lokalisaci Ptolemaiova ústí Vesery v. VG. I. 115.

[3] Tacitus, Ann. I. 56: iuventus flumen Adranam nando transmiserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant.

[4] Vesera vzniká podle představy dnešní doby spojením Verry a Fuldy.

[5] Monum. Ancyr. c. XXVI. 5. 12: Albis flum., Strabon I. 2. 1, VII. 1. 3, 4; 2. 4; 3. 1: ὁ Ἄλβις ποτ. (τοῦ Ἄλβιος ποτ., μέχρι τοῦ Ἄλβιος, πέραν τοῦ Ἄλβιος atd.), Velleius Pat. II. 106, Mela III. 30 a d., Plinius, NH. IV. 100, Tacitus, Ann. I. 59, II. 14, 19, 22, 41, IV. 44, G. 41, Suetonius II, Aug. 21. 1: Albis (n. flumen Albis a pod.); Dion LV. 1. 2 (τοῦ Ἀλβίου), 10a. 2 (τὸν Ἀλβίαν), 28. 5 (τοῦ Ἀλβίου), Xifilinos, Epit. LXXVII. 14. 3 (τοῦ Ἄλβιδος).

kových výbojů bylo Labe. Sláva jeho v antickém světě ovšem potuchla, když byl Tiberiem opuštěn úmysl učiniti jeho střední a dolní tok trvalým pomezím římské říše, takže již Tacitus o něm psal jako o řece kdysi slavné a dobře známé, o které však již za jeho doby sotva bylo slyšeti[1].

Také u Ptolemaia je Labe — nehledíme-li k pohraničním řekám Rýnu, Dunaji a Visle — ze všech řek Germanie nejčastěji citováno. Zmiňuje se o něm celkem devětkrát: v odstavci 1 při popisu severních hranic Germanie, kde podává posiční čísla ústí a pramenů řeky, v odstavci 2 dvakrát, a to v popise půlostrova Kimbrického a při určování druhého pramene Visly, dále při určování polohy Saských ostrovů v odstavci 16 a konečně v odstavcích 7, 8 (dvakrát) a 10 (dvakrát) při výčtu kmenů, sedících při jeho březích: Chauků větších, Svébů Angeilů a Semnonů, Kalukonů a posléze Bainochaimů[2]. Jméno řeky je na těchto místech pětkrát v genitivě *τοῦ Ἄλβιος ποταμοῦ* (n. pod.) a čtyřikrát v akusativě *τὸν Ἄλβιν ποταμόν*. Ptolemaiův nominativní tvar jména Labe byl tedy *ὁ Ἄλβις ποταμός*, t. j. týž tvar, kterého užívali všichni známí předchůdci[3] jeho.

Při tolikeré citaci bychom očekávali, že nám text Ptolemaiův poskytne větší počet pevných bodů pro vedení toku řeky. Jsou to však opět jen dva body, které Ptolemaios určuje: pramen a ústí. Prameny řeky kladou všecky rukopisy souhlasně na 39° d. a 50° s. š., ústí na 31° d. a 56° 15′ s. š. Ústí Labe podle toho přijde o jeden stupeň severněji než ústí Ptolemaiovy Vesery. Není totožné s dnešním ústím, nýbrž musíme je hledati mezi posledními písečnými mělčinami severozápadně od Kuxhavnu, severně (sz.) od ostrova Scharhörnu, kde staré koryto Labe vyúsťuje do Severního moře[4]. Prameny Labe umisťuje Ptolemaios svými číselnými daty do svých Sudet, t. j. do jihočeských hor. Z toho, jakož i z celkového směru toku Ptolemaiova Labe je zřejmo, že autor Hyfégése po-

[1] Tacitus G. 41: in Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantum auditur. K začátku věty srov. Šimek, KG. 83 a d.

[2] VG. I. 64. 14 a d., 17; 66. 5 a d., 70. 12; 72. 4, 6, 25; 74. 2, 82. 24.

[3] Dion (Cassius Dio) žil po Ptolemaiovi, asi v l. 150—235 po Kr.

[4] Srov. VG. I. 116.

kládal Vltavu za horní tok Labe[1]. Vlastního Labe před jeho spojením s Vltavou Ptolemaios nezná. Domnělý přítok Labe od severovýchodu, ἡ [κεφαλὴ] ... ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα (odst. 2, VG. I. 66. 5 a d.), který byl v posledních desítiletích často vykládán i jako vlastní Labe, nemá s Labem nic společného. Je to, jak správně ukázal O. Cuntz[2], přítok řeky Vistulu od západu, směrem od Labe. Že tomu je skutečně tak, dokazuje už to, že Ptolemaios přiřadil verš o tomto přítoku k údajům o Vistulu a nikoli k zápisu o Labi: dva řádky o Labi jsou na konci 1. odstavce, kdežto čtyři řádky o Vistulu a jeho přítoku jsou až na konci 2. odstavce. Omyl ve výkladu verše o přítoku Vistulu byl zaviněn jednak stručností Ptolemaiova textu, jednak mechanickým výkladem výrazu ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα. Doslovný překlad tohoto rčení jest: ‚směřující k Labi'. Proto také Müller v své edici přeložil celý verš větou[3]: ‚fons, qui ab eo [sc. Vistulae fluvii capite] ad occasum est et ad Albim fertur' a k tomu dodal v poznámce: ‚Indicantur *Elbe* fluvii fontes cursusque usque ad eum locum quo in *Moldau* fl. influit'. Tento překlad a výklad Müllerův se stal pramenem všeobecného přesvědčení, že tu jde o přítok Labe nebo o horní Labe samo. Z jiných analogických míst je však patrno, že Ptolemaios určoval směr přítoků od ústí k pramenům, tedy proti vodě[4]. Řadu dokladů nám podává popis Dunaje a jeho přítoků s obou stran v odstavci 3 (VG. I. 66. 12 a d.): již prvý přítok s levé strany, z Germanie, směřuje podle něho naopak ‚do Germanie', řeka Inn, přitékající do Dunaje s pravé strany, od jihu, teče naopak ‚k jihu', druhý přítok s levé, severní strany směřuje ‚na sever' ‚jakoby k lesu Gabrétě', Morava, Ptolemaiův třetí přítok Dunaje s levé strany, teče podle něho ‚k severu', a Rába, přítok Dunaje s jižní strany, teče naopak zase ‚k jihu'. Z toho je tedy dostatečně zřejmo, že i Ptolemaiovo rčení ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα znamená naopak ‚při-

[1] Srov. str. 33.

[2] Cuntz, Geogr. 23, 60 a d.; srov. Šimek, VG. I. 101 a d. a mapku rkp. *Ur*, tamže příl. II. k str. 97 (také již na této rukopisné mapě je přítok Vistulu zbytečně kreslen zprvu směrem k Labi a pak teprve zpět k Vistulu).

[3] Müller 250. 9 a d.

[4] Srov. co o tom pověděl už Berger, Gesch. d. wiss. Erdk.[2] 642 (v pozn. 2 v. i starší lit.).

tékající směrem od Labe'. Výklad verše o přítoku Vistulu nepůsobí pak již nijakých potíží. Doplníme-li jej náležitě, zněl by jeho úplný text: *ἡ ἀπὸ δυσμῶν αὐτῆς [τῆς κεφαλῆς τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ] καὶ ἐπὶ τὸν Ἄλβιν φέρουσα [κεφαλὴ τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ]*.

Kromě číselných dat o pramenech a ústí se nedovídáme z textu Ptolemaiova o toku Labe opět nic bližšího. Důležitou pomůckou jsou nám tu však alespoň orografická data Ptolemaiova o pohoří Mélibockém a Askiburgijském, podle nichž mezi těmito horstvy vybývá široká mezera, sníženina, jež tvoří přirozenou propust pro tok řeky. Vedeme-li Labe touto mezerou vpravo (východně) od pohoří Mélibockého, dostaneme křivku zcela podobnou schematicky vedenému oblouku toku Vltavy a Labe od jeho spojení s Vltavou až k ústí do moře. Tato podobnost je zároveň také dokladem, že horní tok Ptolemaiova Labe je totožný s naší Vltavou.

Tok Ptolemaiova Labe musíme ovšem z nedostatku jiných pomůcek naznačiti jen zcela schematickou křivkou, bez ohledu na zákruty skutečného toku Vltavy a Labe, jak jej my dnes známe. Tato křivka se místy přibližuje k některým Ptolemaiovým *πόλεις* (Redintuinon, Nomistérion, Lupfurdon, Galaigia, Mersovion, Leufana, Tréva). Byly-li tyto *πόλεις* skutečně při břehu řeky, a s které strany, také ovšem není možno bezpečně rozhodnouti[1].

Ptolemaiovo Labe protéká toliko severnější, vlastní českou oblastí, mělo však nepochybně značný podíl na tom, že vznikla také ještě druhá, jižnější oblast česká mezi Ptolemaiovými Sudetami a Dunajem. Jak jsem ukázal v předešlé kapitole[2], přenesl Ptolemaios nebo snad již Marinos jméno Sudet na hory a hvozdy nad Dunajem pravděpodobně tím, že spojil zprávy o prameni Labe, vyvěrajícím v Sudetách skutečných, se zprávami o Vltavě, pramenící v horách jihočeských, a přenesl tak bezděčně jméno Labe na tuto řeku. Přesunutí jména Sudet na hory nad Dunajem, v nichž toto domnělé Labe pramení (a pro něž jiného společného jména neznal), bylo pak již jen prostým logickým důsledkem tohoto omylu.

---

[1] Více o tom v. III. svazek kap. I.

[2] Str. 35 a d.

Chalusos.

Nepůsobí-li identifikace Ptolemaiových řek, ústících do Severního moře, kromě Vidru nijakých potíží, je náš úkol tím nesnadnější u všech jeho řek, patřících k povodí moře Baltického. Zprávy, které o nich Ptolemaios (nebo již Marinos) měl, pocházely zřejmě především z relací plavců. Proto je pravděpodobné, že tu běží vesměs o řeky, nebo, přesněji řečeno, o ústí řek, které měly z obchodních důvodů nebo jako dobrá kotviště pro jižní plavce zvlášť velký význam. Že jde o řeky zvlášť důležité, je patrno i z toho, že jsou podle údajů Ptolemaiových zároveň pomezními řekami kmenů mezi nimi usedlých.

Nejnejistější je umístění prvé z těchto řek — Chalusu. Jméno této řeky nám odjinud není známo. Ptolemaios je má na dvou místech, v popisu severních hranic Germanie (odst. 2, VG. I. 64. 24), kde udává posiční čísla ústí řeky na 37° d. a 56° s. š., a v seznamu kmenů, kde praví, že při pobřeží sedí od řeky Chalusu až po řeku Svébos Farodénové (n. Farodeinové, odst. 7, VG. I. 70. 8, 21 a d.). Podle genitivu *Χαλούσου*, zachovaného na obou místech rukopisy třídy *RWUr* (*X* má na prvém místě *Λαχούσου*, na druhém *Χαλάσου*), byl nominativní tvar jména řeky *Chalusos*.

O lokalisaci řeky[1] nebylo dosud v literatuře dosaženo shody. Na prostoře od zátoky Lubecké až po zátoku Štětínskou, tedy na ploše zaujímající tři rovnoběžkové stupně, není snad řeky, s níž by nebyl býval Chalusos ztotožňován. Nejvíce pozornosti bylo dosud při jeho lokalisaci věnováno řekám Travně[2], ústící v zátoce Lubecké, a Varnavě[3], protékající středem Meklenburska a vlévající se do

[1] G. Kossinna, Die ethnologische Stellung der Ostgermanen, Indog. F. VII (1897), 286 pozn. soudil, že nejde vůbec o řeku, a ztotožnil Chalusos s Öresundem; jeho stanovisko přijímá Much, Der germanische Osten i. d. Heldensage, ZfdA LVII (1920), 157.

[2] Už na př. Ulmann, Alt-Mähren I. 20, 35, Mannert, Germania 522, Wilhelm, Germanien 78, Ukert, Germania 142, Forbiger, Handb. III². 244 pozn. 77, Dahn, Urgesch. I. 24, Dzieduszycki, Wiadomości 335.

[3] Müller, 250 pozn. k ř. 3, Much, Beitr. XVII. 185 a d. (tamže srov. též odmítnutí Müllenhoffovy identifikace s Havolou, DA. II². 211 a d., a rovněž identifikace s Eidorou a s Halerau), Devrient, N. Jahrb. für klass. Altert. VII (1901), 419, a j.

Baltického moře širokým chobotem pod Roztoky. Ptolemaios klade ústí Chalusu dva stupně na východ od poslední zátoky, oddělující východní břehy půlostrova Kimbrického od baltického pobřeží Germanie, a naopak dva a půl stupně na západ od ústí řeky Svébu. Zátoka Ptolemaiova je pravděpodobně totožná se zátokou Lubeckou, řeka Svébos s Odrou. Poměr vzdálenosti Ptolemaiova Chalusu od obou ukazuje nejspíše na meklenburskou Varnavu, jejíž chobot, rozlitý nedaleko před ústím v jezero (Breitling), skýtal lodím starověkých plavců znamenitou ochranu proti příboji mořských vln a zároveň zachovával až k svému vyústění do moře podobu skutečné mohutné řeky, jež se nerozlévala v širokou mořskou zátoku jako na př. Travna.

Ve prospěch identifikace Chalusu s Varnavou svědčí také, že Ptolemaios umístil své Teutonoary a Viruny mezi Sasy a Svéby Semnonské, a to způsobem, který ukazuje, že si představoval jejich sídla na jih od Sasů (na jih od jejich sousedů, přímořských Farodénů jsou jeho Teutoni a Auarpové, srov. odst. 9, VG. I. 72. 15 a d.). To bylo možné jen, ztotožňoval-li Chalusos s Varnavou, bylo by však naprosto vyloučeno, kdyby jeho Chalusos byla dnešní holštýnská Travna, neboť pak by území Teutonoarů a Virunů bylo v podstatě mezi Semnony a Farodény, nikoli mezi Semnony a Sasy, jak předpisuje Ptolemaios. A k stejnému výsledku dospějeme také, uvážíme-li silný rozvoj kmene Sasů v dobách po Ptolemaiovi. Také ten spíše pochopíme, předpokládáme-li, že kolébkou kmene bylo ono větší území od jižního Šlesvicka po Varnavu v středním Meklenbursku (místo malého území, které by pro ně vybývalo mezi Eidorou a holštýnskou Travnou)[1].

Svébos.

Druhá Ptolemaiova řeka, jež ústí do Baltického moře východně od Chalusu, je Svébos. Ptolemaios ji cituje na třech místech, a to opět v popisu severních hranic Germanie (odst. 2, VG. I. 66. 1), kde určuje polohu jejího ústí čísly 39° 30′ d. a 56° s. š., a dvakrát v seznamu kmenů, kde jejím tokem ohraničuje sídla Faro-

[1] Více o tom v. níže v odst. o Sasech v kap. III.

dénů se strany východní proti Sidénům (odst. 7, VG. I. 70. 21 a d.) a hlouběji ve vnitrozemí sídla Svébů Semnonských, podle nichž jako nejsilnějšího kmene v oněch končinách byla patrně řeka nazvána[1], proti Burgundům (odst. 8, VG. I. 72. 5 a d.). Ptolemaiovo umístění Svébů Semnonských mezi střední tok Labe a řeku Svébos je bezpečným dokladem pro identifikaci této řeky s Odrou[2]. S kterým ústím Odry máme ztotožniti Ptolemaiovo ústí Svébu, dnes není možno bezpečně rozhodnouti. Obyčejně bývá pro podobnost jména ztotožňováno s chobotem Svinou[3], středním ústím Odry, spojujícím zátoku Štětínskou mezi ostrovy Uznojmem a Volyní s Baltickým mořem. Stejně dobře by ovšem mohl býti ústím Svébu také chobot Divenov, oddělující ostrov Volyň od pevniny.

Ústí Svébu koresponduje svou zeměpisnou délkou se západním koncem pohoří Askiburgijského, podobně jako ve skutečnosti ústí Odry se západním (sz.) koncem dnešních Sudet (Lužických hor). Tato shoda, jak jsem již vyložil[4], není náhodná. Obě polohy náleží k síti pevných bodů Ptolemaiovy Germanie. Poloha ústí Svébu byla patrně hlavní příčinou, pro niž byl posunut západní konec pohoří Askiburgijského tak daleko k východu.

Jméno řeky *Svébos* je zachováno — nehledíme-li k porušené formě jeho u Markiana[5] — jenom v díle Ptolemaiově, a to vesměs jen v genitivním tvaru *Συήβου* nebo *Σουήβου* (*ΩrΩZ* v odst. 2, *RW Σουίκου*); obojí tvar je stejně hodnotný[6].

O toku řeky se nedovídáme z Hyfégése opět nic bližšího. Je s podivem, že Ptolemaios neudává u řeky, jíž sám přikládá tak velký význam jako rozhraní národů, alespoň polohu jejích pramenů.

---

[1] Srov. Zeuss. D. N. 16, Franke, Pauly-Wissowa RE. 2. Reihe IV (1932), 1017.

[2] Tato identifikace je proto také dnes obecně přijímána; dříve byl Svébos ztotožňován také s jinými řekami, srov. Ulmann, Alt-Mähren I. 35 (Spréva nebo Odra), Mannert, Germania 522 a d., Wilhelm, Germanien 78 a d. (ústí Varnavy, ve vnitrozemí asi Odra), Ukert, Germania 142, Forbiger, Handb. III². 244 pozn. 77 (Pěna), Dzdieduszycki, Wiadomości 335 (Varnava), a j.

[3] Müller 250 pozn. k ř. 4 uvažuje, nemělo-li by proto jméno řeky býti čteno (v gen.) Συήνου místo Συήβου.

[4] Str. 39 a d. a I. svazek str. 105, 125, 152.

[5] Markianos II. 33: τὸν Σύμβον ποτ., 35: ἐπὶ Σύμβου ποτ., ἀπὸ Σύκου ποτ.

[6] Srov. Šimek, Sborník z. spol. XXXVIII. 131.

A naopak zase je také podivné, že pro vlastní východní pramen Vistulu (Visly) udává táž posiční čísla — 44° d. a 52° 30′ s. š. — jako pro východní konec pohoří Askiburgijského, čili jinými slovy, že tento pramen Vistulu neváže, jak bychom právem očekávali, na své Sarmatské hory, t. j. na Karpaty (Beskydy), kde Visla skutečně pramení, nýbrž na východní konec Sudet (skutečných), nebo, ještě přesněji, dnešních Jeseníků (Oderských vrchů), kde sbírá své vody horní Odra. Těmi končinami procházely obě nejdůležitější cesty, jež spojovaly římské Podunají se severní Germanií a Baltickým mořem, totiž cesty z Carnunta a Brigetia[1], můžeme tedy předpokládati, že o nich byli Ptolemaios i Marinos poměrně dobře zpraveni. A přece vidíme, že dílo vyrostlé z jejich společné práce klade prameny Visly tam, kde ve skutečnosti pramení Odra. A nad to zná toto dílo ještě i druhý, západnější pramen ‚Visly', přitékající směrem od Labe![2] A prameny tohoto přítoku nutno hledati podle posičních čísel Hyfégése (odst. 2, VG. I. 66. 5 a d.: 40° 10′ d., 52° 40′ s. š.) dokonce jižně od **západní** polovice pohoří Askiburgijského (dnešních Sudet), hluboko v české oblasti, tedy v místech, kde už vůbec nelze mluviti o nějakém přítoku Visly[3], ale kam skutečně zasahuje oběma Nisami západní povodí Odry. Obojí nasvědčuje zřejmě tomu, že tu jde o omyl, kterým byla spojena data o horním toku Odry se jménem Visly a že oba Ptolemaiovy prameny Vistulu jsou totožné s horní Odrou = Ptolemaiovým Svébem a s jednou z obou Nis, ať již s Nisou kladskou, pramenící na jižních svazích Kralického Sněžníku a sbírající své vody také ve výběžku Broumovském (Stinava), či s Nisou Zhořeleckou, pramenící na jižní straně Jizerských hor a odvádějící vody z celé kotliny liberecké.

Omyl, který vedl k záměně pramenů Odry a Visly, není těžko vysvětliti. Obě řeky sbírají své prameny v územích vedle sebe le-

[1] Srov. k tomu Šimek, Č. a M. 103 a d., Pamiętnik II. 266.

[2] Srov. str. 74 a d.

[3] A dokonce už ne o vlastním pramenu Visly, jak myslí V. Ondrouch, Bratislava VIII. 15 a d. Proti tomu svědčí už sám Ptolemaiův výrok, že tento druhý pramen Vistulu přitéká směrem od Labe. Tím padá ovšem i druhá domněnka Ondrouchova (tamže 15 a d., 32), že vlastním pramenem Visly je v díle Ptolemaiově myšlen Poprad—Dunajec. Prostá aplikace čísel Ptolemaiových, jíž tu užívá Ondrouch, nás ovšem k správnému výkladu nepřivede.

žících. Obě svrchu zmíněné cesty od Dunaje k Baltu procházely územím, náležejícím k povodí horní Odry, žádná z nich však nesledovala toku řeky, nýbrž obě směřovaly pokud možná nejkratším směrem a ovšem také nejsuššími, nejméně zavodněnými krajinami k svému konečnému cíli na březích Baltického moře. Důležitější z obou cest procházela v poslední čtvrtině své trati územím dolní Visly a v něm také kdesi na pobřeží moře končila. Tím nabyla Visla ve zprávách, z nichž Marinos a Ptolemaios čerpali, zvlášť velkého významu, který byl ještě zesilován tím, že šlo o mocný tok říční, který byl důležitým rozhraním kmenových držav. Lze proto dobře pochopiti, že jméno tohoto veletoku bylo přeneseno i na prameny řeky, jejichž územím ‚jantarová' cesta procházela, a že konečným výsledkem tohoto omylu byla představa, že cesta provází tok řeky Visly od pramenů až k ústí.

Spojíme-li hlavní (východní) pramen Ptolemaiova Vistulu schematickou linií s ústím řeky Svébu, shledáme, že má dokonale týž směr od jihovýchodu k severozápadu, jaký by měla přímka, vedená od horní Odry k jejímu ústí. A totéž platí i o přímce, spojující týž pramen s ústím Vistulu (Visly). Z toho je opět viděti, jak se Ptolemaios při všech svých omylech vynasnažoval udržeti vzájemný poměr v poloze jednotlivých důležitých bodů své sítě.

Viaduas, Vistulas.

Kromě Svébu bývá s Odrou zpravidla ztotožňován také Viaduas, třetí ‚řeka' Ptolemaiova, ústící do Baltického moře. Ptolemaios cituje Viaduas na dvou místech, a to v odstavci 2 (VG. I. 66. 2), kde podává posiční čísla jeho ústí: 42° 30′ d. (podle *X*, 42° 10′ *RWUr*), 56° s. š., a v odstavci 7 (VG. I. 70. 23) ve výčtu přímořských kmenů, kde klade mezi Viaduas a Svébos sídla Sidénů a za Viaduas až k Vistulu sídla svých Rutikleiů. Podle genitivní formy, zachované v odstavci 7 (*Οὐαδούα X*, *Ἰαδούα* ost.), je zřejmo, že původní Ptolemaiův nominativní tvar jména řeky byl *Viaduas* (*Οὐιαδούας*[1]),

[1] Srov. K. Müllenhoff, Beovulf (Berlín 1889), 100 pozn.: »Οὐιαδούας, das ist der echte alte und germanische name der Oder«, a dříve již DA. II². 209 (»die herstellung Οὐιαδούας ist leicht und sicher«), IV². 566. V genitivním

nikoli *Viadua*, jak se v novější ptolemaiovské literatuře mylně uvádí [1].

Identifikace této řeky, odjinud — kromě Markiana, který čerpal z Ptolemaia [2] — neznámé, působila dosud podobně jako u Chalusu značné potíže. Pohybuje se na prostoře od Odry po Vislu a kromě obou těchto řek samotných bývá Viaduas ztotožňován i se všemi ostatními většími řekami, které mezi nimi ústí do Baltického moře, především s Persantou, Wieprzem (Wipper) a Słupií (Slupskou, Stolpe). Ti, kdož jej ztotožňují s Odrou, hledají po většině oporu pro svoji identifikaci v domněnce, že je přímý jazykový vztah mezi oběma jmény. Tak soudil na př. Zeuss, že Slované obměnili starý název *Οὐίαδος* nebo — podle Zeussova úsudku správnější — *Ἰαδούας* v *Odora*, z něhož vzniklo naše *Odra* [3]. Také Šafařík viděl v názvu *Οὐιάδος*, obměněném ve *Οὐιάδρος*, starověký podklad jména *Odra* [4]. A jeho výkladu je blízký též názor Niederlův, že snad »*Οὐίαδουα* není než koruptéla pozdějšího názvu Odra — *Οὐίαδρα*« [5]. Niederle kromě tohoto výkladu připouští i možnost výkladu Ed. Bogusławského, že jméno *Οὐίαδος*, *Οὐιάδουα* vlastně náleželo »některému z přítoků Odry, nejspíše Vidavě slezské a přeneseno bylo i na dolní tok a ústí Odry od těch, kteří přes Slezsko přicházeli na sever« [6].

---

tvaru Οὐιάδου (Οὐίλδου *X*), zachovaném v druhém odstavci, koncovka α patrně nedopatřením vypadla, srov. Müllenhoff, DA. II². 209 (»der Fehler ist uralt, schon durch den auszug des Marcianus ... bezeugt«). Také již Zeuss, D. N. 16, pokládal tvar Ἰαδούας za správnější než Οὐίαδος. Οὐιαδούας a Οὐιστούλας píše na př. v poslední době také Much, Hoops RL. IV. 3, a J. Loewenthal, ZfONF IV (1928), 62.

[1] Srov. na př. Bremer, Ethnogr. 42, a j. V poslední době se vyslovil opět B. Ryba, Listy filol. LVII. 541, pro nominativní tvar *Viados*; srov. k tomu Šimek, Sborník z. spol. XXXVIII. 134.

[2] Markianos II. 35: ἐπὶ Οὐιάδου ποταμοῦ, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἴλδουα ποτ.

[3] Zeuss, D. N. 16.

[4] Šafařík, SS. I. 537 a d., srov. ostatně už také Clüver, Germ ant. 601 a d. (Svebos = Viadros = Odra), Ulmann, Alt-Mähren I. 32, 35 (Viadrus = Odra), a j. Tvar *Viadrus* odmítl Müllenhoff, DA. II². 210 (soudil, že tento tvar byl pouhou fikcí učenců 15. a 16. století).

[5] Niederle, SS. III. 11.

[6] Tamže, Manuel I. 127; E. Bogusławski, Metoda i środky poznania czasów przedhist. u przeszłości Słowian (Krakov-Varšava 1901), 15 pozn., 35, 94, Dowody autochtonizmu Słowian atd. (Varšava 1912), 14, 224.

Velká část těch, kdož ztotožňují Viaduas s Odrou, připisuje ovšem Odře zároveň také název Svébos[1]. Této nepříjemné kolisi se snažil Müllenhoff odpomoci výkladem o dvou diathesích, jež »Marinos spojil ve své *Γερμανίας θέσις*«[2] a z nichž vyplynula pro tutéž řeku dvě jména. To je arci pouhá, ničím neodůvodněná domněnka. Chceme-li správně řešiti otázku lokalisace Ptolemaiova Viadua, myslím, že musíme především hledati, neposkytuje-li nám samo dílo Ptolemaiovo pomůcek, které by nás bezpečněji dovedly k cíli než pochybné úvahy etymologické, vyplývající jenom z jakés takés podoby jmen. Podle mého soudu nám geografie Ptolemaiova skutečně podává znamenitou pomůcku k řešení naší otázky tím, jak vede trať velké obchodní cesty z Carnunta k Baltickému moři. O cíli této cesty jsme dostatečně poučeni zprávami jiných starověkých autorů, především zprávami Pliniovými a Tacitovými. Bylo jím území Aestiů východně a severovýchodně od deltového ústí Visly, v dnešních Východních Prusích. Příbojem mořských vln bylo tu vyplavováno na břeh množství jantaru (succinitu), který se stal v dobách císařství římského velmi oblíbeným okrasným předmětem ve všech končinách říše římské a jmenovitě v samotné Italii[3] a byl proto hlavním předmětem výměnného obchodu mezi baltickými zeměmi a říší římskou. Tacitus líčí obšírně, jak Aestiové, sedící při ‚pravém', t. j. východním břehu Baltického moře (mare Suebicum), sbírají — jak Tacitus výslovně praví, jediní ze všech kmenů v Pobaltí — na mělčinách při pobřeží i přímo na břehu

[1] Clüver, v. výše, Zeuss, D. N. 16, Dahn, Urgesch. I. 26, Müllenhoff, DA. II². 209 a d., Holz, Beitr. z. d. Altertumskunde I. 31, Kretschmer, Hist. Geogr. 97, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 7, Niederle v. výše, Franke, Pauly-Wissowa RE 2. Reihe IV (1932), 1017, a j. Jinak vykládají Viaduas: Much, Beitr. XVII. 185 (Grabow, Wipper oder Persante; nověji, Hoops RL III, 389, myslí též spíše na Odru), Gnirs, Östl. Germanien 21 a d., 27 a d. (Slupská), Braun, Razysk. I. 36 (Wieprz nebo Slupská), Kętrzyński, Germania wielka 192, BIAk. Krak. 9 (Varta), a j. W. Dzieduszycki, Wiadomości 335 a d., soudil, že ‚Viadus' je levé, ‚Vistula' pravé ústí Odry.

[2] Müllenhoff, DA. II². 209.

[3] Plinius, NH. XXXVII. 30: Proximum locum in delicis, feminarum tamen adhuc tantum, sucina optinent. 41: sed hoc in ea re quae cotidie invehatur atque abundet. 44: ... hodieque Transpadanorum agrestibus feminis monilium vice sucina gestantibus, maxime decoris gratia, sed et medicinae ... Srov. k tomu Friedländer, Sittengesch. Roms II¹⁰. 328 a d.

moře jantar, jemuž říkají *glaesum*, a jak žasnou nad cenou, kterou zaň Římané platí[1]. Podrobnost, s níž se Tacitus o jantaru a jeho sběratelích na nejzazším okraji Germanie rozepisuje, je už sama o sobě výmluvným dokladem, jak byl jantar u Římanů v těch dobách ceněn a jak důležitá proto byla také cesta, jež k pobřeží Aestiů vedla. A podobně je tomu i u Plinia, který vypravuje o jantaru, o bájích o něm a o končinách, kde se nalézá, ve dvou knihách své Naturalis historia (IV. 94, 97, XXXVII. 30—51). Popisuje podrobně původ, význam i způsob užívání jantaru nejen jako šperku, nýbrž i jako talismanu nebo amuletu, jenž chrání nositele — především děti — proti rozličným těžkým chorobám[2].

Pro lokalisaci ústí cesty na pobřeží Baltického moře je především důležita zpráva Tacitova o Aestiích jako jedinýchsběratelích jantaru za jeho doby. A s ní dobře souhlasí zpráva Pliniova o výpravě římského rytíře za vlády Neronovy, který dopravil do Říma od břehů Baltu nevídané množství jantaru[3]. Zpráva sice

---

[1] Tacitus, G. 45: dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur, quibus ritus habitusque Sueborum, lingua Britannicae propior ... sed et mare scrutantur, ac soli omnium sucinum, quod ipsi glaesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt ... diu quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu: rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Jako doklad představy, že se jantar jinde nevyskytuje, lze uvésti i Diodora Sic. V. 23.

[2] Ke sporům o lokalisaci nalezišť jantaru resp. místních názvů, které podle zpráv ze starších dob — Pytheových, Timaiových (srov. Diodora Sic. V. 23. 1) a j. — uvádí v této spojitosti Plinius, NH. IV. 94 a d., 97, XXXVII. 35 a d., 42, srov. Schlözer, Allg. Nordische Geschichte (Halle 1771), 117, 122 a d., Šafařík, SS. I. 496 a d., II. 677, Zeuss, D. N. 135, 269 a d. pozn., Forbiger, Handb. d. alt. Geogr. I². 150, Vivien de Saint-Martin, Histoire de la Géogr. 106 a d., Niederle, Starov. zprávy 44 a d., SS. I. 190 a d., III. 23; Müllenhoff, DA. I². 425 a d., hl. 480 a d., Kossinna, Indog. F. VII. 294, Berger, Gesch. d. wiss. Erdkunde d. Gr.² 358 a d., 365 a d., Detlefsen, Entdeckung d. germ. Nordens 3 a d., T. E. Karsten, Germanisch-finnische Lehnwortstudien (Acta soc. scientiarum Fennicae XLV č. 2, Helsingfors 1915), 208 a d., H. P. Steensby, Pytheas fra Massilia og Jyllands Vestkyst, Geogr. Tidskrift XXIV (1917), 12 a d., a k tomu G. Schütte, Nordgrænsen for Iagttagelserne hos Pytheas, tamže 86 a d., a j.

[3] Plinius NH. XXXVII. 45: DC Mp. fere a Carnunto Pannoniae abesse litus id Germaniae ex quo invehitur [sucinum] percognitum est nuper. vidit eques R. ad id comparandum missus ab Iuliano curante gladiatorium munus

nemluví přímo o části pobřeží, na níž výprava jantar získala, ale východiště cesty — Carnuntum — naznačuje dosti jasně, uvědomíme-li si vyhraněný smysl Římanů pro nejkratší, přímý směr cest, že tu mohlo opět jíti jenom o území při ústí Visly, kterého bylo možno z Carnunta nejsnáze dosíci (z Carnunta po Dunaji do ústí Moravy u Děvína, odtud opodál levého, východního břehu Moravy po úpatí Malých a Bílých Karpat do pořící Bečvy a horní Odry, a pak přímo na sever k dolní Visle [1]). A jako třetí důležitou zprávu lze tu uvésti záznam Jordanův, že Aestiové sídlí na mořském pobřeží vedle Vidivariů, usedlých v deltě Visly [2]. Ze všech tří zpráv je patrno, že území, z něhož byl přes Pannonii do Italie dovážen baltický jantar, je totožné se známým nalezištěm jantaru na západním pobřeží dnešního půlostrova Sambie, nazývaném dosud Jantarovým pobřežím (od Pilavy po Brüsterort), a po případě snad též s jeho blízkým okolím. Jantarové pobřeží je až dosud nejbohatším nalezištěm jantaru: těžilo se ho tam před světovou válkou, arci již ne pouhým sbíráním kusů vyplavených na pobřeží, nýbrž dolováním, ročně 100.000—300.000 *kg* [3]. Tato čísla jsou nejlepším důkazem bohatství sambijského pobřeží na tuto krásně průhlednou, žlutou nebo žlutohnědou fossilní pryskyřici [4].

Neronis principis, quin et commercia exercuit et litora peragravit, tanta copia invecta ut retia coercendis feris podium protegentia sucinis nodarentur, harena vero et libitina totusque unius diei apparatus in variatione pompae singulorum dierum esset e sucino. maximum pondus is glaebae attulit XIII librarum.

[1] Srov. Šimek, Č. a M. 84 a d., 104 a d., Pamiętnik II. 266 a d.

[2] Jordanes, Get. 5: Ad litus autem Oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur, Vidivarii resident, ex diversis nationibus adgregati; post quos ripam Oceani item Aisti tenent, pacatum hominum omnino genus.

[3] Seydlitz-Oehlmann, Handbuch d. Geogr. (jubil. 25. vyd., Vratislav 1908), 443; r. 1907 vyneslo dolování 1,360.000 M, srov. tamže 477 pozn. 2.

[4] Zvyk užívati jantarových kusů ať již rozličným způsobem opracovaných nebo jen v původním stavu jako okrasných předmětů a šperků nevznikl ovšem teprve v římské době, nýbrž pochází z prastarých dob. Již v některých nálezech ze starší doby kamenné se vyskytly nezpracované kousky jantaru a od mladší doby kamenné až do dob, které nás zde zaměstnávají, byl jantar jedním z nejdůležitějších předmětů, s nimiž bylo obchodováno na dlouhých tratích obchodních, procházejících napříč Evropou.

Provenience jantaru, známého z předhistorických nálezů, není arci vždy táž. Kromě pobřeží sambijského, které bylo, jak se zdá, za všech dob nejbohatším na-

Cesty, jimiž se jantar ze Sambie a sousedních končin dostával na jih a do orientu, šly jednak po moři, jednak — a hlavně — po pevnině. Z cest po pevnině byla v prvých stoletích po Kr. nejdůležitější právě cesta od dolní Visly k horní Odře a k ústí Moravy[1]. K Černému moři a do orientu byl jantar, jak se zdá, dopravován především po dvou tratích, a to jednak po trati k viselskému Bugu a podél Dněstru k Černému moři, jednak po trati, jež šla poříčím Pregoly, Němnu a Dněpru[2]. Cesta od ústí Visly k ústí Moravy měřila podle odhadu výpravy, o níž nás zpravuje Plinius[3], skoro 600 tisíc kroků (dvojkroků), tedy necelých 900 *km*[4]. Jantar byl po ní dovážen jednak vlastními karavanami římských kupců, jednak domorodci z Germanie, kteří jej dopravovali přes Dunaj do Panonie[5], odkud pak byl italskými nebo provinciálními obchodníky odvážen do Italie a do Říma.

---

leziště jantaru v Evropě, byl succinit v předřímských dobách sbírán hlavně na jutském pobřeží Severního moře; srov. k tomu Niederle, Lidstvo 347 a d., SS. I. 191 a d., 379, Hoernes, Natur- u. Urgesch. d. Menschen II (Vídeň-Lipsko 1909), 513 a d., Obermaier, Der Mensch d. Vorzeit (Der Mensch aller Zeiten I, Berlín-Mnichov-Vídeň 1912), 556, Déchelette, Manuel² I. 210 a j., hl. 623 a d., II. 19 a d., III. 360 a d., IV. 833 a d., Schnittger, Hoops RL. I. 260, Karsten, Germ.-finnische Lehnwortstudien 20 a d., W. Gaerte, Urgeschichte Ostpreußens (Královec 1929), 60 a d., 133 a d., 204 a d.

[1] Kromě cesty karnuntské šel ovšem obchod s jantarem také druhou hlavní tratí přes Vláru—Trenčín—Kelemantii do Brigetia.

[2] Srov. k tomu Niederle, SS. IV. 16, 122, Déchelette, Manuel² I. 626, Karsten, Germ.-finnische Lehnwortstudien 209 pozn. 1, Gaerte, Urgesch. Ostpreußens 207.

[3] Plinius, NH. XXXVII. 45.

[4] Trať Gdansk—Ostrava—Děvín při ústí Moravy měří ve vzdušné čáře okrouhle 700 *km*; připočteme-li nutné okliky starověké cesty při obcházení neschůdného terénu, bažin a pralesů, lze tedy pokládati římský odhad celkem za velmi dobrý; srov. k tomu Gaerte, v. výše.

[5] Plinius NH. XXXVII. 43: adfertur [sucinum] a Germanis in Pannoniam maxime provinciam, et inde Veneti primum, quos Enetos Graeci vocaverunt, famam rei fecere proximique Pannoniae et agentes circa mare Hadriaticum. Srov. též, co dí o dopravě jantaru na baltickém pobřeží Diodoros Sic. V. 23. 5: τὸ γὰρ ἤλεκτρον συνάγεται μὲν ἐν τῇ προειρημένῃ νήσῳ, κομίζεται δὲ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων πρὸς τὴν ἀντιπέρας ἤπειρον, δι' ἧς φέρεται πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς τόπους...

V geografii Ptolemaiově je trať této »jantarové« cesty, jak byla dosud z důvodů právě uvedených s oblibou nazývána (třeba po ní byly vedle jantaru dováženy i jiné produkty území mezi Dunajem a Baltickým mořem), na ploše mezi východním koncem dnešních Sudet (Jeseníků) a baltickým pobřežím velmi dobře vyznačena řadou stanic (πόλεις): *Kalisia — Setidava — Askaukalis — Skurgon — Rugion.* Stanice *Rugion*, kterou se trať končí, je nedaleko ústí Viadua[1]. Nemůže tedy býti nejmenší pochybnosti o tom, že Ptolemaiův název Viaduas se může vztahovati jenom na některé ústí Visly. Vzhledem k tomu, že Ptolemaios východně od Viadua zaznamenává ještě svůj Vistulas, je zřejmo, že Viaduas může býti toliko západním nebo jedním ze západnějších ústí Visly[2]. Poměry v deltě Visly se ovšem v starých dobách často a dosti značně měnily[3], takže dnes není možno s naprostou bezpečností určiti, o které ústí Visly tu šlo, je však pravděpodobné, že Viaduas je nejspíše totožný s velkým západním ramenem Lenivkou, které je dnes hlavním tokem delty.

Ptolemaios sice udává mezi ústím Viadua a Vistulu značně velkou vzdálenost kolem dvou a půl stupně, to však lze vysvětliti jednak tím, že také ve skutečnosti je vzdálenost ústí obou dnešních hlavních ramen — Lenivky a Nogatu resp. Viselského zálivu (Frisches Haff) — do moře velmi značná (jeden až jeden a čtvrt stupně), jednak tím, že Ptolemaios posunul ústí Vistulu dále k východu, aby získal přiměřenou délku baltického pobřeží mezi Jutskem a Vislou. Toto posunutí ústí Vistulu směrem východním mělo za následek, že také celé pohoří Askiburgijské bylo posunuto na východ, aby se udržel vzájemný polohový poměr jeho východního

---

[1] Ptolem. II. 11. 12, VG. I. 76. 22; k tomu srov. Šimek, Č. a M. 109 a d., Pamiętnik II. 266 a d.

[2] Srov. Šimek, Č. a M. 108 a d., Pamiętnik, II. 264; s Vislou ztotožňoval Viaduas již také Králíček, Grossgerm. 6 a d. (jeho argumentaci ovšem nelze přijmouti); Šmejkal, Ptolem. zprávy 37, kolísá mezi Odrou a záp. ústím Visly (na své mapce identifikační zakresluje Viaduu jako západní ústí Visly).

[3] Kolika rameny se Visla v době, o niž nám tu jde, vlévala do moře, se z antických pramenů nedovídáme. Teprve pro pozdější dobu máme svědectví Jordanovo, Get. 5, o třech ústích Visly: ad litus autem Oceani, ubi tribus faucibus fluenta Vistulae fluminis ebibuntur...

konce a ústí Vistulu, kdežto ústí Viadua zůstalo ve správné poloze jako protějšek ohbu Dunaje u Verovců (Vácova)[1].

Pokud se týká vzniku jména *Viaduas*, byla dosud, jak jsem uvedl[2], hledána většinou spojitost s názvem řeky Odry nebo jejího přítoku Vidavy. Tyto výklady však nutno zamítnouti proto, že Viaduas nemá s Odrou ani s Vidavou nic společného. Musíme proto hledati jiný výklad jména. J. Loewenthal, opíraje se o Kossinnovu theorii o illyrském původu kultury lužické, vykládá také jméno »řeky« z illyrštiny[3]. Než jeho výklad nepůsobí dosti přesvědčivě, jednak proto, že domnělý illyrský podklad jména není dosud vůbec odjinud doložen, jednak proto, že vůbec nevíme, byli-li domnělí Illyrové skutečně také až při ústí řeky do Baltického moře, a dokonce ani, bylo-li samo vlastní jádro lužické kultury skutečně illyrské (jde tu stále ještě o pouhou hypothesi[4]). Při způsobu, jakým dílo Ptolemaiovo vznikalo, byl by snad možný i jednodušší výklad. Není vyloučeno, že také tu mohla opět míti jakýsi význam naše »jantarová« cesta, jež u »řeky« ústila. V itineráři, z něhož tu Ptolemaios (Marinos) čerpal, mohlo býti zaznamenáno nějaké důležité rozcestí nebo křižovatka cest (nebo také stanice při ní) terminem *ad vias duas*. Nedopatřením nebo také nedostatečnou znalostí latiny, s jejímiž stopami se v Hyfégési častěji shledáváme, mohl po mém soudu z tohoto označení místního lehko vzniknouti název ‚řeky'[5].

Zbývá ještě zmíniti se několika slovy o Ptolemaiově Vistulu.

Jméno Ptolemaiova Vistulu je v novější literatuře také důsledně citováno v nesprávné formě *Οὐιστούλα*. Příčina toho je zřejmě jednak ve vědomí, že latinský název řeky je *Vistula* nebo pod.[6], jednak také v mylné domněnce mnohých, že Ptolemaiovo

[1] Srov. výše str. 39 a d. a VG. I. 104 a d., 124 a d.

[2] Str. 81 a d.

[3] J. Loewenthal, ZfONF IV. 62.

[4] Srov. Šimek, Problémy mor. prehistorie, ČMM LIX (1935), 48 a d.

[5] VG. I. 11 a d.; srov. vznik názvu *Sintutanda* (VG. I. 76. 7) z *ad sua tutanda*, Tacitus, Ann. IV. 73, a také jiná podobná antická označení místní: *Ad duos Pontes*, Cuntz, Itineraria Rom. I. 66, Wess. 424. 2, *Ad Tres Insulas*, tamže 2, Wess. 11. 5, *Ad Sex Insulas*, tamže, Wess. 11. 1, a j.

[6] Agrippa, Chorogr. 8, 19, Mela III. 33, Plinius, NH. IV. 81, 97, 100, Ammianus Marc. XXII. 8. 38, Jordanes, Get. 3, 5.

Οὐιστούλα ve rčení *τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ* je neskloněný tvar nominativní. Tato domněnka byla podporována jednak tím, že se nominativní forma jména řeky u Ptolemaia nevyskytuje, dále že se v kapitole o Germanii vždy znovu (šestkrát) opakuje jenom forma genitivní *τοῦ Οὐιστούλα ποταμοῦ*[1] a že proti ní stojí v edici Müllerově v latinském překladu femininum *Vistula, Vistulae, Vistulam.* Probereme-li však i ostatní rukopisný materiál mimo kapitolu o Germanii, uvidíme, že Ptolemaios důsledně toto jméno (jako jiná) skloňoval, a že tedy tvar *Οὐιστούλα,* který známe z kapitoly o Germanii, je genitivní formou maskulina *Οὐιστούλας.* Mimo kapitolu o Germanii se vyskytuje genitivní tvar ještě jednou v III. knize (5. 1, Müller 412. 2), v dativě *Οὐιστούλᾳ* se vyskytuje jméno řeky dvakrát, a to v knize III (5. 1, Müller 413. 7) a VIII (10. 2, Nobbe II. 208. 14), a jednou v akusativě *Οὐιστούλαν* v knize III (5. 8, Müller 423. 4). Můžeme tedy pokládati název *Οὐιστούλας* za dostatečně doložený. Je — stejně jako *Οὐιαδούας* — analogií mnoha jiných podobných názvů řek u Ptolemaia, srov. na př. *Ὀβρίγκας* (II. 9. 2, 8, 9), *Ἄνας* (II. 5. 1, 2), *Λικίας* (n. *Λυκίας,* II. 12. 1, 4), *Τύρας* (III. 5. 15; 8. 1, 2; 10. 7), *Εὐρώτας* (III. 14. 32), *Ναναγούνας* (VII. 1. 7, 32, 66) a j.

Ptolemaios jmenuje Vistulas jako nejvýchodnější řeku, ústící do Germanského okeanu, a jako rozhraní mezi Germanií a evropskou Sarmatií. Cituje jej ve svém díle celkem dvanáctkrát, patří tedy Vistulas k nejčastěji citovaným řekám celé jeho práce. Mohli bychom proto předpokládati, že je také jednou z řek Ptolemaiovi nejlépe známých. Ale není tomu tak. Naopak lze říci, že Ptolemaiovy informace o této řece byly velmi nedostatečné. Již data o obou pramenech Vistulu (odst. 2, VG. I. 66. 4 a d.) se nevztahují ve skutečnosti na Vislu, nýbrž pravděpodobně, jak jsem ukázal[2], na horní tok Odry a jeden její přítok s levé strany. A ostatní údaje nepřinášejí kromě jediného (prvního, odst. 2, VG. I. 66. 3), kde Ptolemaios lokalisuje ústí Vistulu na 45° d. a 56° s. š., vůbec nic, co by nám pomohlo přesněji určiti tok této řeky. Patří sem především Ptolemaiovy záznamy, že Vistulas je rozhraním Germanie a evropské Sarmatie (odst. 4

[1] Ptolem. II. 11. 2, 4, 7, 8, 10, 16, VG. I. 66. 3, 68. 7, 70. 24, 72. 9, 74. 6, 84. 7.

[2] Str. 79 a d.

a III. kniha 5. 1, VIII. 10. 2), dále údaje, že Vistulas ohraničuje sídla Rutikleiů (odst. 7), Burgundů (odst. 8) a Lugů Burů (odst. 10) se strany východní a naopak se strany západní území Venedů, Gythonů (Gotů), Finnů, Sulonů, Frugundionů (Burgundionů), Avarinů (Varinů, III. 5. 8), a konečně záznamy, že za Vistulem dále k východu ústí řeka Chronos (III. 5. 1) a že proti ústí Vistulu je ostrov velká Skandie (Skandinavie, kap. o Germanii, odst. 16). Jediné, co ze všech těchto míst Hyfégése vyplývá, je, že Ptolemaios vůbec nevěděl o velikém oblouku, kterým Visla zabíhá nejprve více než tři stupně k východu a později zase obráceně čtyři stupně k západu, a že si tedy zřejmě představoval tok Vistulu jako přibližně přímou linii od horní Odry k dolní Visle[1].

Pokud se týká identifikace ústí Ptolemaiova Vistulu, ukazuje jeho vzdálenost od ústí Viadua, že tu může jíti toliko o jedno z velkých východních ramen deltového ústí Visly, ať již to byl Nogat či Elblążská Visła[2], a o Viselský záliv (Frisches Haff), který napájejí a jehož výtokem ústí do moře[3].

Dunaj s přítoky.

Tok Ptolemaiova Dunaje od pramenů až po dnešní Verovce, t. j. v trati, kde ohraničoval s jižní strany Ptolemaiovu Germanii, byl podrobně popsán v úvaze o hranicích velké Germanie[4]. Mohu se tedy zde opět omeziti na několik poznámek, shrnujících nejdůležitější poznatky.

Srovnáme-li skutečný tok horního Dunaje až po Verovce s reprodukcí Ptolemaiovou, zjistíme velmi podstatné rozdíly jak v útvaru toku, tak také v posičních číslech jednotlivých význačných bodů

---

[1] Srov. VG. I. 142 a d.

[2] Odděluje se od hlavního toku Visly — Lenivky — nad osadou Schönbaumem, ve vzdálenosti asi 8 *km* od baltického pobřeží (zátoky Gdanské) a teče směrem celkem východním do zálivu Viselského, do něhož ústí více rameny, podobně jako Nogat.

[3] O kolísání polohy tohoto výtoku do moře srov. Kretschmer, Hist. Geogr. 126 a d.

[4] VG. I. 133 a d.

jeho. Skutečný tok horního Dunaje začíná i končí přibližně v stejné zeměpisné šířce: nejjižnější bod Dunaje blízko pramenů, ohyb u Neudingen-Gutmadingen (mezi Donaueschingen a Tuttlingen) má zeměpisnou šířku 47° 55′, konec horního toku v oblouku veroveckém 47° 50′. Řeka teče zprvu směrem severovýchodním až k Řeznu, kde dosahuje svého nejsevernějšího bodu 49° 1′ s. š., a sestupuje pak v několika velkých guirlandovitých obloucích do nižších šířek; nejnižší zeměpisné šířky 47° 44′ dosahuje dnes hlavní tok Dunaje při stoku s Mošoňským Dunajem (vedlejší tok Dunaje Mošoňského u Rábu, při stoku s Rábou, 47° 42′). Dunaj Ptolemaiův se shoduje v zeměpisné šířce se skutečnými poměry (přibližně) jenom ve dvou pevných bodech: v poloze ústí Ráby (dnešního stoku Velkého Dunaje se společným tokem dnešního Malého Dunaje a Váhu) a v poloze ohbu u Karpidy — Verovců. U obou těchto — v starověku velmi důležitých — bodů pocházejí patrně Ptolemaiova posiční čísla šířková z astronomických měření. Jinak se Ptolemaiova data se skutečnými poměry silně rozcházejí: prameny Dunaje kladou o jeden až jeden a půl stupně jižněji, tok řeky stoupá mírným obloukem až k ústí Innu, které je také ještě o tři čtvrti stupně jižněji, odtud až k severnímu konci pohoří Ketijského (Vídeňského lesa) u Viliobony — Vídně je jediný veliký oblouk, který od Vídně stoupá dále k severovýchodu až k ústí třetího přítoku od severu (Moravy) a odtud v dalším menším oblouku až za Anduaition, kde je stále ještě asi o 21′ jižněji než Dunaj skutečný (t. j. dnešní Malý Dunaj). Kdežto skutečný Dunaj dosáhl již u Řezna svého nejsevernějšího bodu, který je okrouhle o jeden a čtvrt stupně severněji než oblouk u Verovců, dosahuje Dunaj Ptolemaiův svého nejsevernějšího bodu teprve v tomto oblouku (u Karpidy). Řezenského oblouku Dunaje Ptolemaios vůbec neznal — nebylo tehdy ještě římského tábora *castra Regina* n. *Reginum* (Řezno)[1], takže neměl podrobnějších zpráv o této části dunajského toku.

Rozdíl mezi skutečnými poměry a reprodukcí dunajského toku v díle Ptolemaiově ukazuje názorně tato tabulka zeměpisných šířek:

[1] Srov. k tomu F. Wagner, Die Römer in Bayern, 4. vyd. (Mnichov 1928), 25, 42, 61 a d.

Zeměpisná šířka Ptolemaiova:		Zeměpisná šířka skutečná:	
pramen Dunaje, rkp. *RUr* ΩZΣ	46° 20′	47° 55′	ohyb Dunaje u Neudingen-Gutmadingen[1]
X	46° 50′		
		49° 2′	ohyb Dunaje u Řezna
ústí Innu	47° 20′	48° 35′	ústí Innu
ústí II. přítoku Dunaje od severu	46° 40′	48° 9′	ohyb Dunaje u Wallsee
Ketijské pohoří (severní konec)	46° 50′	48° 22′	sev.-vých. konec Vídeňského lesa (Höflein)
ústí III. přít. Dunaje od severu	47° 20′	48° 10′	ústí Moravy
ohyb Dunaje za Anduaitiem	47° 50′	48° 11′	Malý Dunaj u Sence
ústí Ráby (Brigetio-Kelemantia)	47° 40′	47° 45′	Leányvár (Kelemantia)
Karpis, rkp. *RWUr*	47° 45′		
X	47° 50′	47° 50′	ohyb Dunaje u Verovců
nejsevernější ohyb Dunaje (za Karpidou)	48°		

Z čísel tabulky je dobře viděti jak počátečný velký rozdíl mezi polohou nejhořejšího toku řeky u Ptolemaia a na mapě dnešní, tak také ponenáhlé stoupání Dunaje Ptolemaiova do severnějších šířek, až konečně dosahuje relativně správné polohy (ovšem jen v z. šířce) u Brigetia-Kelemantie a u Karpidy. Vychýlení horního toku Dunaje a jeho posunutí k jihu bylo zaviněno Ptolemaiovým (nebo již Marinovým) omylem, který vedl k lokalisaci pramenů Dunaje do sousedství skutečných pramenů Rýna (v dnešním Švýcarsku). Tím se Ptolemaiovi protáhl jeho obraz Germanie směrem jižním, a to nejsilněji na západě, kdežto směrem k východu *tohoto* protažení čím dále tím více ubývá[2].

Z jiných úchylek Ptolemaiova toku Dunaje od skutečného směru toku řeky resp. od směru, jímž teče hlavní proud řeky dnes, jsou nejdůležitější dvě. Především je to úchylka v úseku mezi koncem Vídeňského lesa u Klosterneuburku a ústím Moravy, kde Ptolemaios vede tok Dunaje směrem severovýchodním, kdežto skutečný tok řeky zabíhá velkým obloukem k jihu. Ptolemaiova re-

[1] Ohyb u Neudingen-Gutmadingen se hodí nejlépe pro toto srovnání jako nejjižnější část vlastního Dunaje hned po jeho vzniku spojením obou hlavních pramenů (ramen) Brigach a Brege.

[2] Více o tom i o následcích pro Ptolemaiovu mapu Germanie a oblastí jižnějších až po Jaderské a Středozemní moře v. výše str. 43, 65 a I. sv. str. 4 a d., 132 a d.

produkce tu souhlasí s představou antického světa[1]. A představu antického světa reprodukuje Ptolemaios podle mého soudu i v dalším úseku dunajského toku až po dvojměstí Brigetio-Kelemantii. Jeho číselná data ukazují, že za hlavní tok dunajský byl pokládán dnešní slovenský Malý Dunaj a že stok Ráby s Dunajem byl kladen až k Brigetiu[2].

Zajímavá a zčásti dosud nerozřešená je otázka přítoků Dunaje. Ptolemaios jich zná na prostoře, v níž Dunaj rozhraničuje jeho Germanii od provincií Raetie-Vindelicie, Norika a Pannonie, šest, s každé strany tři. U všech tří přítoků s pravé strany zná jména: Likias, Ainos a Narabon (Lech, Inn, Rába). U přítoků s levé strany, z Germanie, Ptolemaios jmen nezná a vypomáhá si proto jednak číslováním jich (*πρῶτος ποταμός, δεύτερος ποτ.*), jednak citací ‚lesů', od nichž přitékají.

Prvá Ptolemaiova pobočka Dunaje, přitékající z Germanie, ústí podle posičních čísel obou rukopisných tříd na 32° d. a na 47° 15′ s. š. (odst. 3, VG. I. 66. 12 a d.). Podle obvyklé dikce Ptolemaiovy teče ovšem i tato řeka naopak *εἰς τὴν Γερμανίαν*[3]. Který z přítoků Dunaje měl zde Ptolemaios (Marinos) na mysli, není dosud bezpečně rozhodnuto. Bylo by tu lze mysliti především asi na čtyři pobočky s levé strany: Brenzu, Wörnici, Altmühlu a Nábu. Většina vykladačů se kloní s větší nebo menší jistotou k identifikaci s Altmühlou, především proto, že Ptolemaios umisťuje východně od své ‚prvé řeky' osadu *Alkimoennis* (odst. 15, VG. I. 82. 7), jejíž název upomíná na staré jméno řeky Altmühly *Alcmona, Alchmona, Alcmana* a pod.[4]. Myslím však, že tato identifikace není

---

[1] VG. I. 136 a d., KG. 9.

[2] VG. I. 138 a d. Na zajímavý zjev, že Ptolemaiova Rába ústí do Dunaje až u Brigetia, bylo již opětovně poukázáno, srov. Gnirs, Das östl. Germanien 24, Šmejkal, Ptolem. zprávy 39 (oba to pokládají za omyl Ptolemaiův), J. Dobiáš, Sborník z. spol. 27 (1921), 77, a j. Zamítavé stanovisko k Ptolemaiově reprodukci této části Dunaje a k mým závěrům, z ní vyvozeným, zaujal F. Říkovský, Bratislava VII (1933), 369 a d.; srov. k tomu mé KG. 145 pozn.

[3] Srov. k tomu výše str. 74 a I. sv. 101 a d.

[4] Zeuss, D. N. 13, W. Christ, Das roem. Militärdiplom von Weissenburg (Mnichov 1868), 3, Müller 251 pozn. k ř. 1, Králíček, Grossgerm. 8,

dosti odůvodněna a že musíme hledati správné řešení jinak. Hyfégése nám podává pro identifikaci ‚prvé řeky' několik dat. Jsou to především citovaná posiční čísla ústí řeky, dále to je určení polohy měst *Augusta Vindelicorum* (Augšburk) na jihovýchod od ústí řeky (32° 30′ d., 46° 20′ s. š.)[1] a *Alkimoennis* na severovýchod od ústí řeky (32° 30′ d., 47° 30′ s. š., v. výše), a konečně to je umístění řeky samotné v poměru k Ptolemaiovým zadunajským Alpám. Obě města klade Ptolemaios na týž poledník (32° 30′ d.). Ústí ‚prvé řeky' je od tohoto poledníku o půl stupně na západ (32° d.). Altmühla ústí naopak od tohoto poledníku (augšburského) o celý jeden stupeň na východ. Z toho je tedy zřejmo, že identifikace s Altmühlou není možná. A stejně nemožná je identifikace s Nábou, neboť Ptolemaiovy zadunajské Alpy končí o celý jeden stupeň východněji než je ústí ‚prvé řeky', z čehož lze usuzovati, že tato řeka protékala horstvy, jež jsou zahrnuta v Ptolemaiových zadunajských Alpách, nebo že alespoň někde v jejich východní polovici vyvěrala. Nába však teče od Smrčin k Řeznu (ústí nad Řeznem), tedy daleko na východ od hornatiny, již Ptolemaios zahrnoval do pojmu zadunajských Alp.

Zbývá tedy pro identifikaci s ‚první řekou' jenom Wörnice nebo ještě západnější Brenza[2]. Na obě se hodí data svrchu vytčená. Wörnice ústí do Dunaje u Donauwörthu, západně od ústí Lechu, Brenza ústí o něco výše, jihozápadně od vtoku Wörnice. Brenza pramení u Königsbronnu ve Švábském Juře a dělí obě východnější části jeho Albuch a Härdstfeld, Wörnice dělí Švábský Jura od Franckého Jury. Území, jímž obě řeky protékají, bylo za doby Ptolemaiovy uvnitř hranic římské říše (prov. Raetie). Na to upomíná řada stavebních památek, kastelů, zbytků civilních osad při nich a silnic římských v poříčí obou řek. Při Wörnici byly dosud zjištěny zbytky dvou římských kastelů u Munningen (Losodica?) a Ruffenhofen[3], a zvlášť velké množství nálezů bylo učiněno při Brenze,

---

Kętrzyński, Germania wielka 193, Besnier, Lexique de géogr. ancienne 31, Schütte, Geogr. Tidskrift XXIII. 266, Beitr. XLI. 21, Ptol. maps 76.

[1] Ptolem. II. 12. 5 (4), Müller 284. 2. Müller opravuje šířku rukopisů 46° 20′ na 46° 50′, což právem zamítá Cuntz, Geogr. 157.

[2] Na Wörnici nebo Brenzu myslí v poslední době také Mehlis, MRAfLA V. 215.

[3] Srov. Wagner, Römer in Bayern[4], 21 a d., 38 a mapka.

při jejímž krátkém toku resp. v jeho blízkosti byly objeveny zbytky tří římských kastelů a civilních osad při nich, a to u Faimingen (Ponione?)[1] při vtoku Brenzy do Dunaje, poněkud výše proti toku řeky u Heidenheimu (Aquileia)[2] a ještě dále ve vnitrozemí u Aalen[3] na nejhořejším toku Kochru severně od pramene Brenzy (Brenztopfu). Z nich největšího významu nabyly stanice u Faimingen a Heidenheimu. Faimingen mělo zvlášť velký význam jako nejdůležitější křižovatka cest v této části Podunají. Hlavní trať z Augusta Vindelicorum (Augšpurku) do Porýní křižovala u Faimingen Dunaj[4]. Proto podržela tato osada svůj význam i později, když význam druhých poklesl, a byla dokonce — snad za Caracally — celá i s civilní osadou (vicus) obehnána novými hradbami[5]. Krómě významu vojenského a komunikačního měla tato osada také význam jako středisko kultu Apollina Grana (starého keltského kultu Granna) a s tím ve spojení jako důležité poutní a lázeňské místo[6].

Myslím proto, že se Ptolemaiovo *τὸ κατὰ τὴν ἐκτροπὴν τοῦ εἰς τὴν Γερμανίαν πρώτου ποταμοῦ* týká přímo této osady a že tedy Brenza je hledaný *πρῶτος ποταμός*, prvý Ptolemaiův přítok Dunaje s levé strany.

Pokud se týká osady *Alkimoennis*, svědčí její jméno podle mého soudu, že se Ptolemaiovi (Marinovi) dostalo zpráv také o oblasti v oblouku střední Altmühly, která byla limitem rovněž připojena k římskému území a na kterou ukazují Ptolemaiova poziční čísla, jež umisťují osadu na poledník augšpurský (32° 30'), severovýchodně od ústí ‚prvé řeky'. Horní a dolní tok Altmühly byl již za limitem ve volné Germanii.

Druhý přítok Dunaje s levé strany jest u Ptolemaia označen

---

[1] Wagner, v. výše, 20 a d., 27 a d., 65 a d. (v pozn. v. též starší lit.), mapka; severně od osady bylo zjištěno velké pohřebiště z římské doby, srov. tamže 66, 103.

[2] Tamže 21, 38, 43 a mapka.

[3] Tamže 22, 38, 43 a mapka.

[4] Tamže 21, 65.

[5] Tamže 27 a d., obr. 4 (plánek), 66.

[6] Zajímavé údaje má o tom Wagner, tamže 28, 65 a d., 109. Snad proto osada po dobytí Germány nebyla zničena, nýbrž uchovala se i dále, jak lze souditi podle komunikací, které namnoze až dosud uchovávají disposici z římské doby, srov. tamže 66.

jako ‚druhá řeka, proudící na sever, jakoby k lesu Gabrétě' (odst. 3, VG. I. 66. 17 a d.). Podle posičních čísel rukopisů — 36° d. a 46° 40′ s. š. — ústí tato řeka v místech, kde velký dunajský oblouk Ptolemaiův zabíhá nejhlouběji na jih. Proti ústí řeky na pravý břeh Dunaje umisťují rukopisy *RWUr* město Claudivium (*Κλαυδιούιον*, II. 13. 3, Müller 287. 4). Toho však nemůžeme použíti jako pomůcky pro identifikaci řeky, protože dosud neznáme polohy této stanice. Nezbývá nám tedy, než hledati bližší určení řeky jednak podle její polohy mezi ústím Innu a Vindobonou, jednak podle její polohy východně od dvojměstí Arelate-Usbia (Vebia).

Na trati mezi ústím Innu a Vídní se vlévá do Dunaje několik poboček, tekoucích od Šumavy resp. od pohoří na jižním pomezí Čech. Lze tu uvésti především Mhlu, Gusen, Aistu a Chubu, které vesměs přitékají od českých hranic nebo z jejich blízkého sousedství. Rčení Ptolemaiovo *ὡς ἐπὶ τὴν Γάβρητην ὕλην* nevyžaduje však ani tolik, neboť určuje jenom povšechně směr toku řeky proti vodě od Dunaje a nepraví, že by řeka musila vytékati až z Gabréty. Tím se nám hoření řada jmen rozšíří ještě o několik, především o Naarn, Kremži a několik drobnějších přítoků mezi nimi. Všecky tyto řeky byly Římanům v Noriku jistě známy. Gusen mohl býti totožný s řekou Cusus, kterou cituje Tacitus jako pohraniční řeku území, v němž byly usazeny družiny obou vypuzených markomanských králů Marobuda a Katvaldy[1], a celní listina raffelstettská z r. 906, nazvaná tak podle osady proti ústí Gusenu na pravém břehu Dunaje, dokazuje dostatečně, jaký význam měla krajina při ústí Gusenu i v pozdějších dobách historických. Bylo by proto nasnadě identifikovati druhou řeku Ptolemaiovu s Gusenem nebo snad se sousední Aistou, jež udávala směr důležité obchodní cestě od Dunaje k horní Vltavě resp. do povodí Malše. Než poměr vzdáleností, jak vyplývá z dat Ptolemaiových, svědčí proti této identifikaci. ‚Druhá řeka' Ptolemaiova je na východ (jv.) od dvojměstí Arelate-Usbia (Vebia), a to přibližně tak daleko, jako je dvojměstí vzdáleno od ústí Innu. Záleží tedy i pro řešení této otázky především na správném umístění Arelate a Usbia.

Ptolemaios umístil dvojměstí Arelate (II. 13. 3, Müller 287. 3:

[1] Tacitus, Ann. II. 63; srov. k tomu Šimek, KG. 122 a d., 126.

Ἀρελάτη X, Ἀρεδατή ΣΦΨ, Ῥεδάτη RW, Ἀρεδάτη ost.) a Usbion n. Vebion (odst. 15, VG. I. 82. 12: *Οὔσβιον* tř. *RWUr, Οὐέβιον X*) podle souhlasného svědectví rukopisů na 35° d. a 47° s. š. Pro lokalisaci obou osad je především důležité zjistiti, kde bylo Arelate. Až dosud nebylo v tom směru dosaženo jednotného řešení. Jedni ztotožňují Arelate s Lincem[1], druzí — většina — dávají přednost Gr. Pöchlarn při ústí Erlafy. Tento výklad je opřen domněnkou, že jméno Ptolemaiova města má zníti jako v itineráři Antoninově a v Notitia dignitatum *Arlape* a že je třeba hledati je při řece Erlafě[2]. Sdílel jsem kdysi také sám tento názor[3], než podrobné studium této otázky a jmenovitě vlastní studium terénu mne přesvědčilo, že není správný. Filologickému výkladu Arlape — Erlaf nelze ovšem nic vytýkati, je však nutno zdůrazniti, že název Ptolemaiova města má podle souhlasného svědectví všech rukopisů sufix *-te*[4], nikoli *-pe*. A další pro lokalisaci důležitá námitka je, že Ptolemaios umisťuje tuto osadu toliko o jeden stupeň na východ (jv.) od ústí Innu a že mezi svým Arelate a Vindobonou má mezeru skoro čtyřikrát tak velikou, kdežto u Pöchlarn je poměr téměř obrácený: Pöchlarn je skoro dvakrát tak daleko od ústí Innu jako od Vídně. Musíme proto hledati Ptolemaiovo Arelate jinde. Podle výsledků svého podrobného studia terénu soudím, že bylo nad pravým břehem Erly (*Erla, Erlabach*) nedaleko od někdejšího kláštera a dnešního zámku Erla-Kloster[5], východně od města Enže (jv. od ústí řeky Enže). Poloha, kde podle mého názoru stála tato starověká osada, je na posledním výběžku vrchoviny, kterou vysílají rakouské Alpy Vápencové k Dunaji, a to přímo proti ústí Aisty, jež přitéká od našich Novohradských hor a byla, jak jsem se již zmínil, pro zvlášť pří-

[1] Srov. Gnirs, Östl. Germanien 30 a d., V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 32, Niederle, SS. III. 13, Mehlis, AfA NF. XXII (1930), 20; na Ardagger myslil už Sedláček, Ptol. zprávy 18.

[2] Forbiger, Handb. III². 330, Müller 287 pozn. k ř. 3, Much, ZfdA XXXII. 458, Hoops RL. I. 157, Kretschmer, Hist. Geogr. 151, Vancsa, Gesch. N.- u. O.-Österreichs I (Vídeň 1905), 63, 66, Šmejkal, Ptolem. zprávy 35, Katschthaler, Jahrb. f. Altertk. V. 254, Kauffmann, DA. I. 219, Kubitschek, Karten 2095, a j.

[3] Šimek, Č. a M. 111 a d.

[4] Srov. Tab. Peutinger. segm. IV. 5.

[5] Obec St. Pantaleon, p. o. Amstetten, Dolní Rakousy.

znivý terén, kterým protéká, provázena důležitou obchodní cestou, jež spojovala jižní Čechy s Dunajem[1] a šla za Dunajem podle všeho po vrchovině podél Erly na jih[2]. Hodila se tedy tato lokalita nad břehem Erly přímo znamenitě pro založení důležité obchodní stanice. Její identifikaci s Ptolemaiovým Arelate lze odůvodniti jak po stránce filologické a geografické, tak také po stránce archeologické. Vznik názvu říčky i osady *Erla* ze starověkého *Arela(-te)* je zcela nepochybný. Skutečná vzdálenost osady od ústí Innu je okrouhle 1° 5′, u Ptolemaia 1°. Tato shoda je ovšem více méně náhodná, neboť Ptolemaiovy délkové stupně se neshodují s našimi, přece však je důležité, že poloha osady mnohem lépe souhlasí se vzdálenostními daty Ptolemaiovými než Pöchlarn a jmenovitě, že osada je skutečně mezi ústím Innu a nejhlubším bodem dunajského oblouku, jak žádá předpis Ptolemaiův (kterému Pöchlarn rovněž nevyhovuje). A k důvodům filologickým a geografickým přistupují v poslední době i doklady archeologické: revírnímu inspektoru čet. J. Kubíčkovi v St. Pantaleonu se podařilo nalézti nad břehem Erly právě v místech, kam jsem kladl Ptolemaiovo Arelate, množství archeologického materiálu z doby římské a v hloubce pod ním střepy z doby pozdnělatenské. Tím je podán bezpečný důkaz, že tu po staletí stála osada, jejíž jméno se nám uchovalo patrně i v místním názvu Erla (dnes Erla, Erla-Kloster a Klein-Erla). Význam starověké osady je dostatečně dokumentován také množstvím předhistorických i římských nálezů v jejím blízkém okolí a jmenovitě také tím, že v její nejbližší blízkosti byl založen rozsáhlý římský tabor (u dnešního Albingu) a později o něco dále k západu nad ústím Enže druhý — Lauriacum (Lorch)[3].

Ptolemaiovo *Arelate* bylo tedy podle mého soudu při ústí Erly, nikoli na Erlafě. Rozpor, který tím zdánlivě vzniká se vzdá-

[1] Existence této staré cesty a vhodnost terénu, jímž procházela, byla také příčinou, že tudy (podle Polní Aisty) byla vedena trať nejstarší naší dráhy z Budějovic do Lince.

[2] Srov. rakouskou speciální mapu 1 : 75.000, list 4753 (Enns u. Steyer). Erla teče rovnoběžně s Enží ve vzdálenosti asi 4—6 *km* (východně od Enže) a vlévá se pod zámkem Erla-Kloster do Dunaje. Na některých mapách (na př. v atlantu Andreeově) je mylně uvedena jako Erfa.

[3] Podrobněji o věci pojednám v práci Arelate-Usbion (Vebion) na Dunaji.

lenostmi, jak je udává itinerář Antoninův a mapa Peutingerská, bych nejraději vyložil tak, že i na Erlafě byla osada podobného jména *Arlape*, jak její jméno správně uvádějí itinerář Antoninův a Notitia dignitatum[1].

Protějšek Ptolemaiova Arelate, Usbion n. Vebion, bude třeba hledati někde proti starému ústí Erly na druhé straně Dunaje. Vyúsťovala v něm zřejmě cesta, která přicházela z jižních Čech a za Dunajem šla dále osadou Arelate. Podle polohy staršího římského tábora (kastelu) u Albingu soudím, že cesta přecházela Dunaj kdesi v jeho blízkém sousedství. To by ukazovalo, že barbarská osada na druhé straně Dunaje mohla býti nejspíše na výběžku hornatiny u městyse Mauthausenu nebo v jeho blízkém okolí[2].

Zjištěním polohy dvojměstí Arelate-Usbia se podstatně přibližujeme k rozhodnutí otázky, kde máme hledati Ptolemaiovu ‚druhou řeku'. Ptolemaios klade její ústí na východ od Arelate. Nemůže tu tedy jíti ani o Gusen nebo o jiný přítok západně od Aisty a pravděpodobně ani o Aistu samotnou[3], neboť Ptolemaiovo určení ukazuje na větší vzdálenost od Arelate. A naopak zase je po mém soudě třeba respektovati Ptolemaiovu lokalisaci ústí řeky do nejjižnějšího zářezu velkého dunajského oblouku. Tím se nám omezuje možnost identifikací na Naarn nebo na některý jiný menší přítok Dunaje dále k východu až asi po Melk. V těch místech třeba také s druhé strany Dunaje hledati římskou stanici, jíž Ptolemaios dal — třeba snad i omylem — jméno *Κλαυδιούιον*. Kremže a Chuba[4] ústí již příliš daleko na východ a kromě toho také mnohem severněji, takže na ně sotva již lze vztahovati Ptolemaiův údaj o ‚druhé řece'.

Třetí přítok Dunaje s levé strany je u Ptolemaia citován jako ‚řeka, tekoucí podle lesa Luny k severu'. Jeho ústí určují

---

[1] V. práci citovanou v předch. pozn.

[2] Srov. tamže a v III. svazku VG. v kap. I. a II.

[3] Na Aistu myslil na př. Šmejkal, Ptolem. zprávy 35, V. Novotný, Krit. zpráv Ptolem. 7.

[4] S Chubou (rakouskou Koubou) ztotožňoval druhý přítok na př. Sedláček, Ptol. zprávy 8, 17, a v poslední době Mehlis, Peterm. Mitt. LXV. 91, MRAfLA V. 215 (kde však uvažuje také o bavorské Koubě = Cham); s bavorskou Koubou a Řeznou ztotožňoval jej Králíček, Grossgerm. 8.

rukopisy souhlasně na 39° 20′ d. a 47° 20′ s. š. (odst. 3, VG. I. 66 ř. 20 a d.). Tato posiční čísla umisťují ústí řeky na severovýchod od Carnunta (39° d., 47° s. š.), a to do míst, kde se tok Dunaje lomí směrem východním k Flexu. Vzájemný poměr polohy Carnunta a ústí přítoku a rovněž tak i lokalisace vtoku řeky právě v místech, kde se tok Dunaje lomí ze směru severovýchodního ve východní, ukazují zcela nesporně, že ústí Ptolemaiova přítoku Dunaje je totožné s ústím naší Moravy u Děvína. Tato řeka měla pro dějiny Carnunta i jeho protějšku Děvína a vůbec pro všechen styk římského Podunají s Moravským polem i s končinami dále na sever tak velký význam, že je dobře pochopitelné, uvádí-li ji Ptolemaios mezi svými přítoky Dunaje, a rovněž i, že tak poměrně dobře zná poměry při jejím ústí. Že nezná jména řeky *Marus*, které již před ním citovali Plinius a Tacitus[1], je podle mého soudu dokladem, že jeho data o řece byla čerpána z jiných zpráv, nikoli z literárních děl těchto autorů.

O vlastním toku řeky se z Hyfégése dovídáme jenom, že teče od severu podle lesa Luny. S které strany, Ptolemaios nepraví. Jak jsem však ukázal v úvaze o poloze Luny[2], můžeme z jiných dat Ptolemaiových usuzovati, že řeka tekla s pravé, východní strany ‚lesa', jsouc rozhraním mezi územím Kvádů a Ptolemaiových Baimů. Identifikace Luny s dnešními Pavlovskými vrchy ovšem vede k závěru, že tok řeky podle představy Ptolemaiovy není totožný s celým tokem naší Moravy, nýbrž že tu snad jde spíše o spojený tok Svratky—Dyje—dolní Moravy[3], který obtékal ‚les' Lunu na severu a východě. Ptolemaiova představa o tomto toku třetí pobočky Dunaje od severu mohla vzniknouti z relací o obchodní cestě, jež vedla podle Pavlovských kopců na sever k Brnu a podle (opodál) řeky Svitavy do severozápadní Moravy a do východních Čech.

O velkých přítocích, jež se vlévají do Dunaje dále na východě, na půdě dnešního Slovenska, Ptolemaios zpráv nemá. Příčinu třeba hledati nepochybně především v tom, že se jižní kupci vyhýbali širým močálovitým územím, jimiž řeky tekly, vyhledáva-

[1] Plinius, NH. IV. 80 (81), Tacitus, Ann. II. 63.

[2] Str. 49 a d.

[3] S Moravou a Dyjí ztotožňoval řeku už Müllenhoff, DA. II². 330.

jíce si trati od nich co možná nejvíce vzdálené, které byly relativně nejsušší. Nedostatek zpráv o hydrografii Slovenska obráží se ostatně i v mlčení jiných starověkých autorů před Ptolemaiem: nehledíme-li k nejasné zmínce Pliniově o Durii[1], nemáme až do druhé polovice druhého století po Kr. o velkých slovenských řekách ani jediné zprávy. Teprve strategický zájem, který zavedl Marka Aurelia do pořící Hronu, zavdal příčinu k záznamu jména této řeky[2].

[1] Plinius, NH. IV. 80 (81); srov. k tomu Šimek, KG. 122 a d.

[2] Marcus Antoninus, Εἰς ἑαυτόν I. 17: Τὰ ἐν Κουάδοις πρὸς τῷ Γρανούᾳ.